

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ПСИХОЛОГІЇ ІМЕНІ Г. С. КОСТЮКА ПСИХОЛОГІЧНІ**

ПСИХОЛОГІЧНИЙ ДИСКУРС НАВЧАЛЬНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Словник-довідник

Київ 2025

*Рекомендовано до друку вченою радою Інституту психології
імені Г.С. Костюка НАПН України (протокол № 8 від 26 червня 2025 р.)*

Рецензенти:

Гнатюк О. В. – кандидат психологічних наук, в.о. завідувача лабораторії психодіагностики та науково-психологічної інформації Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України.

Туриніна О. Л. – кандидат психологічних наук, професор кафедри психології Міжрегіональної Академії управління персоналом.

Психологічний дискурс навчальної літератури: словник-довідник / Шатирко Л.О., Невмержицький В.М., Дзюбко Л.В., Бучма В.В., Пастушенко В.С. / за науковою редакцією академіка НАПН України С.Д. Максименка. Київ: Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України, 2025. 66 с.

ISBN 978-617-7745-77-7

У словнику-довіднику розкрито зміст основних психологічних та психолого-педагогічних понять, які характеризують специфіку сучасного підручникотворення в контексті психології розвитку та навчання.

Розрахований на авторів навчальної літератури, експертів психологів та педагогів, усіх, хто цікавиться питаннями сучасного підручника.

Номер державної реєстрації наукового дослідження: 0124U000321

ISBN 978-617-7745-77-7 © Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України, 2025
© Шатирко Л.О., Невмержицький В.М., Дзюбко Л.В., Бучма В.В., Пастушенко В.С., 2025

Зміст

Передмова.....	8
А	13
Аналіз зображень у шкільних підручниках	13
Асинхронний режим навчання	14
Б	15
Базовий компонент загальної середньої освіти	15
Білефельдський каталог критеріїв аналізу шкільних підручників («Білефельдська сітка»)	15
В	16
Вебресурси	16
Вебсередовище дистанційного навчання	16
Вид навчальної літератури	16
Вимоги до зображувальних засобів у підручниках (за видами візуальних носіїв)	17
Вимоги до шкільних підручників.	17
Висновок психологічної експертизи	18
Виховання національно-патріотичне	18
Візуальна грамотність людини	19
Вікова переодизація психічного розвитку	19
Вікові новоутворення	20
Г	21
Гармонійний розвиток особистості	21
Гуманізація освіти	21
Д	21
Державні стандарти загальної середньої освіти	21
Дизайн шкільних підручників	22
Дискурс навчальної літератури	23
Дистанційне навчання	23

Дитиноцентризм	24
Діяльнісний підхід	24
Діяльність учіння	25
Е	26
Експерт	26
Експертиза	26
Експертна діяльність	27
Емпатія	27
Експертний висновок	27
Електронний навчальний посібник	28
Електронний підручник	28
Є	28
Європейська рамка кваліфікацій для навчання протягом життя	28
Ж	29
Життестійкість	29
З	29
Загальна середня освіта	29
Зальцбургський каталог критеріїв аналізу шкільних підручників («Зальцбургська сітка»)	30
Засоби навчання	30
Зміст освіти	30
Зміст шкільної навчальної літератури	31
Змішане навчання	31
Зображення в шкільних підручниках.	31
Зона найближчого розвитку	32
Зрозумілість тексту шкільного підручника	33
І	33
Індивідуалізація навчання	33
Інтернет-технології	34

Інформаційно-комунікаційні технології дистанційного навчання	34
К	34
Каталог критеріїв аналізу шкільних підручників Levanto	34
Каталоги критеріїв аналізу шкільних підручників.	35
Ключові компетентності	35
Компетентнісний підхід	36
Компетентність	36
Компонент навчальних дій структури діяльності учіння	36
Контрольно-оцінювальний компонент структури діяльності учіння	37
Л	39
Логіка освітнього процесу	39
М	39
Методичні рекомендації	39
Модернізація освіти	39
Н	40
Навчальна література	40
Навчальна програма	40
Навчальний наочний посібник	41
Навчальний посібник	41
Навчально-методичний посібник	41
Навчання	42
Нова українська школа	42
О	43
Особистісно-орієнтована освіта	43
П	43
Педагогіка співробітництва	43
Періодизація розвитку розвитку інтересу дітей та підлітків до читання (етапи)	44
Підручник	44

Підручничознавство	44
Підручникотворення	44
Порівняльні дослідження шкільних підручників	45
Практикум	47
Провідна діяльність	47
Професійна компетентність	48
Психологічна експертиза навчальної літератури	48
Р	49
Робочий зошит	49
Ройтлінгенський каталог критеріїв аналізу шкільних підручників («Ройтлінгенська сітка»)	49
С	50
Сенситивний період розвитку	50
Синхронний режим навчання	50
Спільно-розподілена діяльність	51
Стандарт освіти	51
Структура діяльності учіння	52
Суб'єктність	53
Т	54
Текст шкільного підручника	54
У	55
Уміння	55
Уміння вчитися	55
Х	56
Хрестоматія	56
Ц	57
Ціннісно-мотиваційний компонент структури діяльності учіння	57
Ч	58
Читаність тексту шкільного підручника	58

Ш	59
Шкільна навчальна література	59
Я	60
Якість освіти	60
Якість освітньої діяльності	60
Якість повної загальної середньої освіти	60
Список використаних джерел	61

Передмова

Психологічний аналіз навчальних матеріалів посідає особливе місце в системі проектування, розроблення та експертизи підручників для закладів загальної середньої освіти, оскільки не лише задає необхідні орієнтири психологічної складової навчальної літератури в контексті ідей розвитку особистості, а й окреслює понятійно-категоріальний апарат, який стає підґрунтям для осмислення фундаментальних проблем підручникотворення.

Упорядкування, уточнення й систематизація понятійного апарату, що функціонує в сучасному освітньому просторі, є необхідною умовою озброєння авторів та експертів навчальної книги стислою і уніфікованою категоріальною системою, термінологічна точність якої допомагає чітко визначити зміст та форму навчального видання, переосмислити методичні поняття, вписати у новий контекст, визначити варіанти узагальнення й екстраполявання педагогічного досвіду.

Пропонований словник-довідник «Психологічний дискурс навчальної літератури» має на меті створення узгодженої системи базових понять, категорій і термінів, які відображають основні напрями сучасної психологічної інтерпретації освітніх завдань суспільства й описують методологічні підґрунтя, критерії і показники психологічного аналізу навчальної книги.

Досвід створення термінологічних, тлумачних та енциклопедичних словників в галузі психологічного знання, виданих в Україні за останні два десятиліття, має вагомі доробки. Серед найвідоміших українських видань у галузі психологічної термінології за 2005–2025 роки слід назвати: Приходько Ю.О., Юрченко В.І. Психологічний словник-довідник. Навчальний посібник. К.: Центр учбової літератури, 2012; перевидання 2020–2023. (Містить базові терміни із загальної, вікової, педагогічної та соціальної психології); Шапар В.Б. Сучасний тлумачний психологічний словник. Харків: Прапор, 2007. 640 с. (Вміщує близько 2 500 термінів сучасної психологічної науки); Рибалка В.В. Словник із психології та педагогіки обдарованості і таланту особистості. Київ–Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2016. 232 с. (Розкриває понятійний

апарат психології обдарованості та творчого розвитку); Хавула Р., Гриник І. Енциклопедичний словник з соціальної психології. Дрогобич: ДДПУ ім. І. Франка, 2023. (Енциклопедичного типу довідник, адаптований до навчальних програм із соціальної психології); Коломієць В.О. Короткий англо-український словник для психологів. Київ, 2024. (Практичний англо-український глосарій для перекладу й тлумачення психологічних термінів); Синявський В.В., Сергєєнкова О.П. Психологічний словник. К.: Академвидав, 2007. – 512 с. (Містить найуживаніші психологічні поняття з основних галузей психології).

Пропоноване видання, підтримуючи традиції формування культури послуговування термінологічним апаратом, свідомо обмежується предметно-проблемним полем психологічного дискурсу навчальної літератури й має на меті в укладанні даного термінологічного словника-довідника низку цілей, зокрема: формування спільного розуміння й використання відповідних термінів авторами та експертами навчальної літератури, сприяння розумінню взаємозв'язків між термінами; забезпечення сполучності та несуперечливості термінології; надання інструменту для вирішення практичних завдань.

У словнику-довіднику представлено наукові поняття та терміни, що дозволяють описати основні аспекти психологічної складової навчальної літератури й мають ключове значення для вирішення актуальних завдань розроблення, відбору, аналізу навчальної літератури, для сучасної Української школи. Розкрито зміст основних психологічних та психолого-педагогічних понять, як класичних, усталених, так і тих, що виникли у результаті нагальних запитів практики. Інтерпретовано традиційні методичні поняття в контексті, що характеризує специфіку сучасного підручникотворення. Подано список джерел, ознайомлення з якими розширить методичну ерудицію й компетентність педагогів та психологів, допоможе їм зорієнтуватися в термінологічному просторі. Подано тлумачення окремих загальнопедагогічних, культурологічних, філософських та інших термінів, поширених у психологічному дискурсі. Це зумовлено почасти тим, що такі терміни є багатозначними й потребують уточнення щодо галузі їх застосування, окрім того, деякі активно вживані терміни не мають усталених

визначень, їхні тлумачення мають специфічний характер й стосуються суміжних сфер діяльності.

Матеріал словника підготовлено з урахуванням сучасних наукових підходів, міждисциплінарних зв'язків, історико-педагогічного контексту, соціальної ситуації. Окреслення психологічного дискурсу навчальних матеріалів відбувалось крізь призму завдань системи освіти, що має в Україні світоглядне значення для формування життєвих смислів та цінностей, життєстійкості, української ідентичності, становлення особистості, як суб'єкта успішної цілеспрямованої діяльності. Інституції, заходи, зміст та організаційні форми психологічного супроводу освітніх процесів, діяльності усіх учасників освітнього простору центруються настановами формування здатностей, стратегій та «досвіду подолання» несприятливих життєвих обставин особистістю. Розроблені Організацією Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури (ЮНЕСКО) керівні принципи підтримки освітніх зусиль суспільства в умовах війни декларують, що інвестиції у створення, розповсюдження та використання підручників, навчальних матеріалів торують шляхи розвитку ефективних інноваційних освітніх інституцій, здатних забезпечити навчання та процвітання для майбутніх поколінь. Творення, ретельний добір, експертиза, максимально можливе використання навчальних матеріалів для шкіл під час війни стає дієвим ресурсом підтримки учасників освітнього простору в умовах соціальних обмежень, екзистенційних втрат. Надзвичайно важливим також є аспект, що висвітлює шкільні навчальні матеріали, як інструмент ціннісної євроінтеграції України, імплементації, розуміння і прийняття європейських цінностей. 23 червня 2022 року Україні був наданий статус кандидата на вступ до Європейського Союзу, що вкотре юридично закріпило на загальноєвропейському рівні здійснений євроінтеграційний вибір, який український народ продовжує героїчно відстоювати у виснажливій війні з російським агресором. Увага спільноти України до євроінтеграційної тематики, Європейські прагнення, європейський вектор розвитку спрямовує до актуальних завдань та міжнародного досвіду гуманітарних завдань системи освіти, яка надзвичайно важлива для збереження психічного здоров'я та розвитку суспільства й є конкретним кроком на шляху зближення нашої держави та європейської спільноти. В

контексті європейського вектору розвитку та вивчення міжнародного досвіду, в словнику-довіднику подаються психолого-педагогічні терміни та поняття з предметно-проблемної галузі творення навчальних матеріалів для освітніх закладів в країнах Європейського союзу.

Особливу увагу приділено уніфікації термінів, що мають відмінне тлумачення в різних психологічних підходах, а також відображенню сучасних тенденцій розвитку психологічного дискурсу. Відтак, в словнику надано, як загальновизнані поняття, які містяться у відповідній вітчизняній науковій літературі, так й терміни, що відображають різні підходи, у тому числі й їхнє авторське розуміння.

У словнику-довіднику подано 90 визначень ключових термінів, які добирались на основі аналізу наукової літератури, запитів практики, результатів емпіричного вивчення уявлень педагогів щодо навчальних матеріалів, пов'язаних, як із специфікою роботи авторів навчальних видань, так і експертною діяльністю. На основі аналізу, порівняння та узагальнення різних дефініцій, що трапляються у фаховій літературі, запропоновано визначення, які, на думку авторів, найточніше передають зміст термінів.

У виданні розміщено також посилання на літературні джерела, що містять відповідну термінологію, запропоновано додатковий рівень інформації щодо застосування цих термінів у вирішенні конкретних завдань.

Словник-довідник складається із передмови, основної частини, а також містить алфавітний покажчик та список використаних джерел. В основній частині словника-довідника наведено 90 словникових статей з довідковою інформацією.

Видання може бути корисним в організації підготовки психологів-експертів для роботи з навчальною літературою для закладів загальної середньої освіти, зацікавить педагогів, соціальних працівників, авторів навчальної літератури, усіх, хто піклується питаннями сучасного підручника.

Автори висловлюють щиру подяку всім колегам і рецензентам, які долучилися до підготовки цього видання, а також сподіваються на обговорення та дискусії.

УКРАЇНСЬКИЙ АЛФАВІТ

А а [а], Б б [бе], В в [ве], Г г [ге], Д д [де],

Е е [е], Є є [є], Ж ж [же], З з [зе], И и [и],

І і [і], Ї ї [ї], Й й [й], К к [ка], Л л [ел],

М м [ем], Н н [ен], О о [о], П п [пе], Р р [ер],

С с [ес], Т т [те], У у [у], Ф ф [еф], Х х [ха],

Ц ц [це], Ч ч [че], Ш ш [ша], Щ щ [ща], Ю ю [ю],

Я я (я), Ъ ъ /знак м'якшення/

А

АНАЛІЗ ЗОБРАЖЕНЬ У ШКІЛЬНИХ ПІДРУЧНИКАХ – це здійснення психологічного аналізу зображень розташованих в навчальних матеріалах, зокрема в підручниках, що ґрунтується на закономірностях візуального сприймання та осмислення інформації. Практика такого аналізу навчальних матеріалів послуговується різними психологічними моделями, в освітніх системах країн ЄС розповсюдженим є використання триступеневої моделі аналізу зображень Р. Петтерсона.

На першому етапі, згідно цієї моделі, здійснюються формальний аналіз. Крім аналізу розмірів сторінок і формату книги, здійснюється аналіз наявного вільного місця (на сторінках) і співвідношення між текстом, зображенням та фоном. Досягнення високого рівня зрозумілості зображень, потребує забезпечення, відповідно, високого рівня читабельності тексту. Для цього ці зображення повинні бути чіткими й оптимально великими, щоб їх можна було легко сприймати. Вони, також, повинні містити тільки важливу інформацію, мати виразний контраст між малюнком і фоном та відповідати цільовій групі користувачів. Якщо сторінки підручника перевантажені, їх важко читати – це негативно позначається на процесі навчання. Наступний критерій – зручність читання. Він позитивно корелює з естетичною оцінкою і корисністю для навчання. Це означає, що зображення повинні бути зрозумілі таким чином, щоб стимулювати когнітивні процеси та емоції. Нарешті, важливим є й акцент, тому добре оформлена сторінка підручника характеризується хорошим балансом; вона повинна викликати інтерес, але не відволікати (Pettersson).

На другому етапі аналізуються значення і функції зображень. Це передбачає аналіз того, наскільки реально досягаються визначені функції обраних зображень. Наприклад: існування конгруентних відносин між зображенням і текстом, в яких текст називає й описує компоненти зображення або зображення ілюструє описи і поняття тексту; досягнення мети взаємодоповнюючих відносин між зображенням і текстом, тобто, коли

зображення містить двозначності, але вони стають однозначними завдяки тексту, тим самим пов'язуючи ментальну репрезентацію цих понять; стимулювання зображеннями уяви і подальшої дослідницької діяльності, яка, в ідеалі, виходить за рамки зображення і, навіть, книги.

На третьому, заключному етапі, підручник аналізується на предмет його потенціалу в розвитку візуальної грамотності. Цей етап суб'єктивно характеризується користувачем. Для розвитку грамотності, важливо створити контекст, що полегшує інтерпретацію зображення. Якщо намір, що лежить в основі зображення, полягає в тому, щоб його можна було розглядати з різних точок зору, наприклад, суб'єктивно, об'єктивно, або, за думкою соціуму, виникає питання, чи досягається це. Нарешті, візуалізація важлива з точки зору естетики, коли образ надає уявлення про те, що в цілому є значущим. При цьому враховується те, чи конкретизує образ суттєве в зображенні і чи виконує він репрезентативну функцію (Pettersson; Fuchs et. al.).

Зображення можливо оцінювати тільки суб'єктивно, оскільки воно викликає різні переживання й уявлення про реальність у відправника й одержувача інформації. Зображення завжди повинні супроводжуватися рекомендаціями з інтерпретації, такими як підписи або пояснення, щоб можна було контролювати узгодженість цих вражень і репрезентацій реальності.

АСИНХРОННИЙ РЕЖИМ НАВЧАННЯ – це форма організації освітнього процесу, за якої учасники взаємодіють між собою через цифрове освітнє середовище із затримкою в часі. Основні характеристики: незалежність від часу і місця; зворотний зв'язок у відкладеному режимі; використання електронних платформ; саморегуляція та автономність; доступність матеріалів 24/7. Асинхронний режим це режим самостійного опрацювання учнями навчального матеріалу. Сучасний підручник виступає як засіб підготовки учнів до самонавчання. Забезпечує організацію самостійної

пізнавальної діяльності учнів такий структурний елемент підручника як апарат засвоєння знань: пам'ятки, покажчики.

Б

БАЗОВИЙ КОМПОНЕНТ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ – державний документ, що містить норми й положення, які визначають державні вимоги до рівня розвиненості та вихованості дитини середнього шкільного віку, а також умови, за яких вони можуть бути досягнуті.

БІЛЕФЕЛЬДСЬКИЙ КАТАЛОГ КРИТЕРІЇВ АНАЛІЗУ ШКІЛЬНИХ ПІДРУЧНИКІВ («БІЛЕФЕЛЬДСЬКА СІТКА») – каталог, що базується на багатовимірному і багатометодному підході при аналізі навчальних матеріалів та орієнтований на отримання наукових результатів (наприклад, щодо розробки дизайну підручника). Розроблений дослідницькою групою Білефельдського університету (Німеччина).

Вищезгаданий підхід реалізується за допомогою контент-аналізу (в якості базової методології) з доповненням іншими процедурами, такими як: просторовий аналіз (аналіз простору, який займає тема і зображення, тобто розміщення на сторінці та розмір рядків), частотний аналіз (дослідження частоти появи контенту, що досліджується), аналіз непередбачуваних обставин (дослідження частоти появи контенту з певним змістом та їх взаємну залежність), а також, наприклад, оціночний аналіз (зв'язок оцінок зі змістом). Багатомірність аналізу проявляється у вивченні п'ятьох вимірів: метатеорії, дизайну книги, матеріалу галузевої науки, викладання предмету та педагогіки (Laubig et. al.; Fuchs et. al.). Всі виміри, та пов'язані з ними елементи, докладно вивчаються і на теоретичному рівні. Для кожного виміру розроблено різні категорії та елементи, які складають таблицю Білефельда, що містить загалом близько 450 питань (тільки для оцінки дизайну підручників використовується

понад 150 питань). Крім цього, отримані відповіді мають бути придатними для порівняння з результатами аналізу інших підручників.

В

ВЕБРЕСУРСИ – систематизоване зібрання інформації та навчально-методичних засобів, необхідних для засвоєння навчальних дисциплін (освітніх програм), яке доступне через інтернет (локальну мережу) за допомогою веббраузера та/або інших доступних користувачеві програмних засобів. Вебресурси спрямовані на зберігання, передачу, оброблення й використання інформації в освітніх, наукових та інших цілях. В освітніх цілях використовуються наступні вебресурси: навчальні (освітні) вебресурси (електронні платформи, системи дистанційного чи змішаного навчання (Moodle, Google Classroom)); інформаційні вебресурси (Wikipedia, електронні бібліотеки, освітні портали); комунікаційні вебресурси — забезпечують обмін інформацією між користувачами: (електронна пошта, соціальні мережі).

ВЕБСЕРЕДОВИЩЕ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ – системно організована сукупність вебресурсів навчальних дисциплін (освітніх програм), програмного забезпечення управління вебресурсами, засобів взаємодії суб'єктів очно-дистанційного навчання та управління очно-дистанційним навчанням.

ВИД НАВЧАЛЬНОЇ ЛІТЕРАТУРИ – поняття для визначення видань, що відрізняються роллю й місцем у реалізації мети і змісту освіти. В навчальній літературі докладно розкривається зміст освіти з врахуванням особливостей навчального предмета та психологічних особливостей учнів різного вікового періоду. Класифікація навчальної літератури: програмно-методичні видання (навчальні плани, навчальні програми); навчально-

методичні видання (методичні рекомендації); навчальні видання (підручники, навчальні посібники); допоміжні видання (практикуми, збірки задач і вправ, практичних робіт, хрестоматії); довідкові видання (словники, довідники, енциклопедії). Компоненти навчальної літератури: зміст, структура, формат та функції.

ВИМОГИ ДО ЗОБРАЖУВАЛЬНИХ ЗАСОБІВ У ШКІЛЬНИХ ПІДРУЧНИКАХ – висуваються до зображень, схем та географічних карт. Відповідно, ці засоби мають свої форми презентації (1), що забезпечують виконання певної когнітивної операції (2). Вимоги полягають у наступному: а) зображення (розмежування контурів (1) - дотримання розмежування фігури і фону (2)); лінійна перспектива, перекриття (1) - врахування просторового сприйняття (2)); б) схеми (комірки та сполучні лінії (1) - дотримання їх взаємозв'язків (2)); в) карти (контурні лінії (лінії висот) (1) - коректне нанесення позначень висоти поверхонь Землі, їх ухилу та нахилу (2)) (Krappr & Weidenmann).

ВИМОГИ ДО ШКІЛЬНИХ ПІДРУЧНИКІВ – комплекс уявлень, очікувань з точки зору вчителів, учнів та батьків, що окреслює систему вимог до шкільних підручників в країнах ЄС. Ретельне вивчення усього кола питань дає підстави для визначення доцільності використання того чи іншого підручника як засобу навчання. Використання підручника залежить від таких факторів як: тип школи, навчальний предмет, статі, рівень освіти вчителя та успішність учнів; фізичні характеристики підручника, зокрема кількість сторінок і співвідношення тексту та графічних елементів; перевидання або використання нових підручників збільшує обсяг роботи через необхідність повторного ознайомлення з матеріалом, що може знизити ступінь сприйняття підручників; «культура завдань», тобто визначення цілей і змісту культури навчання та викладання за допомогою завдань (Fuchs et. al.).

Вимоги вчителів. Підручники дуже важливі для них як керівництво при підготовці до проведення уроків. При цьому, для них вагомими є роздаткові матеріали, що містять поглиблені знання, особливо якщо вчителі викладають навчальні предмети в галузі природничих наук, які не відповідають їх спеціалізації (отриманій у навчальному закладі). У роздаткових матеріалах представлено новий зміст тем, варіанти диференціації можливостей учнів і діагностика засвоєння матеріалу. Також, вчителі потребують використання допоміжних матеріалів (наприклад, як навчальні ігри або навчальне програмне забезпечення).

Вимоги учнів. Вони віддають перевагу підручникам: написаним зрозумілою мовою, які містять великий спектр навчальних матеріалів і проектів, розрахованим на самостійність і щотижневе планування.

Вимоги батьків. Батьки, які підтримують своїх дітей у навчанні, потребують розробки підручників чітко структурованих, простих для розуміння, з стислими висновками і рішеннями до вправ. Також бажаною є наявність оновлень в мережі Інтернеті та електронних носіїв, в якості супровідних матеріалів до тем.

ВИСНОВОК ПСИХОЛОГІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ – процесуальний документ, у якому викладаються висновки експерта-психолога (експертів), який проводив психологічну експертизу; вказуються обґрунтування, умови її проведення і описується процес експертного дослідження (методи, методики, стадії тощо).

ВИХОВАННЯ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНЕ – історично зумовлена та створена самим народом сукупність ідеалів, поглядів, переконань, традицій, звичаїв та інших форм соціальної практики, які спрямовані на організацію життєдіяльності молодого покоління, у процесі якої засвоюється духовна й матеріальна культура нації, формується національна

свідомість і досягається духовна єдність поколінь. Виховання національно-патріотичне – це виховання молодого покоління відповідно українським ідеалам та багатовіковим традиціям. Найважливішим пріоритетом національно-патріотичного виховання є формування ціннісного ставлення особистості до українського народу, батьківщини, держави, нації. Національно-патріотичне виховання відбувається також засобами сучасної навчальної літератури. Зокрема, це підручники з гуманітарного циклу та хрестоматії, які спрямовані на розвиток навичок критично мислити, аналізувати, дискутувати, досліджувати суспільні процеси. Використання в навчальній літературі національного та історичного матеріалу актуалізує в учнів низку важливих питань: сенс буття, цінності людського життя, збереження національної ідентичності тощо.

ВІЗУАЛЬНА ГРАМОТНІСТЬ ЛЮДИНИ – специфічна здатність людини до читання зображень, яку необхідно набути протягом навчання. Відповідно, розрізняються як безпосереднє й аналітичне сприйняття зображення, так й задуманий і сприйнятий його зміст. При цьому зміст домінує над формою: дизайн зображення може сильно варіюватися, не впливаючи на розуміння змісту (Pettersson). Читабельність зображення позитивно корелює з естетичною оцінкою і застосовністю в навчальному процесі.

ВІКОВА ПЕРІОДИЗАЦІЯ ПСИХІЧНОГО РОЗВИТКУ – охоплює весь онтогенез людини, має умовний характер, ґрунтується на розумінні неможливості визначення точних меж періодів психічного розвитку. Психологічна наука розрізняє психологічний вік - рівень розвитку психіки людини, і хронологічний вік - кількість прожитих нею років. Психологічний вік – певний етап психічного розвитку, що має часові межі і характеризується системою психологічних закономірностей та проявів. Вітчизняна вікова

періодизація психічного розвитку людини: пренатальний період, немовляти, ранній (перед дошкільний) період, дошкільний, молодший шкільний вік, підлітковий період, юнацький вік, епоха дорослості (ранній, середній, пізній дорослий періоди). Кожний віковий період характеризується: специфічною для нього соціальною ситуацією розвитку; провідною діяльністю, яка визначає і забезпечує психічний розвиток на цьому хронологічному етапі; психічними новоутвореннями – прогресивними надбаннями психіки, динамічними результативними змінами, що відображають поступ психічного розвитку індивіда у певному віковому періоді.

Науково обґрунтоване визначення періодів і фаз психічного розвитку є психологічним підґрунтям раціональної побудови оптимальної системи навчання і виховання молодого покоління. (Г.С. Костюк)

ВІКОВІ НОВОУТВОРЕННЯ – якісно нові психологічні утворення, специфічні психічні та особистісні зміни, що вперше виникають на певному етапі онтогенезу, є характерними для нього та визначають головні особливості свідомості, діяльності й ставлення дитини до себе та оточення, задають напрям її подальшого розвитку. Ці зміни не зникають з віком, а ускладнюються та інтегруються в структуру особистості, знаменують перехід до наступного вікового етапу. Вікові новоутворення формуються у провідній діяльності і є специфічними для конкретного вікового етапу розвитку.

Виникнення новоутворень пов'язане із соціальною ситуацією розвитку, провідною діяльністю та особливостями сенситивного періоду. Їх поява вказує на готовність дитини до нового типу взаємодії зі світом і нових форм навчання.

Урахування вікових новоутворень у змісті підручника й організації навчання забезпечує відповідність освітнього процесу психологічним можливостям і потребам школярів

Г

ГАРМОНІЙНИЙ РОЗВИТОК ОСОБИСТОСТІ – це процес і результат інтеграції основних психічних структур людини, який забезпечує узгодженість між когнітивною, емоційною, вольовою, мотиваційною та ціннісно-смисловою сферами її психіки. Такий розвиток характеризується внутрішньою цілісністю, емоційною стабільністю, адекватною самооцінкою, зрілими механізмами саморегуляції та здатністю до конструктивної взаємодії з соціальним середовищем. Гармонійна особистість відзначається рівновагою між самоприйняттям і самовдосконаленням, між особистими потребами та суспільними вимогами, що сприяє її психологічному благополуччю й повноцінній самореалізації.

ГУМАНІЗАЦІЯ ОСВІТИ – 1) принцип реформування системи освіти, суть якого полягає в утвердженні людини як найвищої цінності; 2) побудова освітнього простору на засадах гуманізму як визначального принципу загальнолюдської моралі, що передбачає визнання права учасників освітнього процесу на самовдосконалення та вияв творчості в процесі педагогічного співробітництва; 3) орієнтація освітнього процесу на формування особистості учня у всій повноті її інтелектуального, психологічного, культурного та соціального розвитку; 4) процес створення умов для самореалізації, самовизначення здобувачів освіти;

Д

ДЕРЖАВНІ СТАНДАРТИ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ – це державні вимоги до обов'язкових результатів навчання та компетентностей здобувачів загальної середньої освіти відповідного рівня. Державні стандарти розробляються на теоретичному й світоглядному фундаменті класичної та сучасної педагогіки України і світу, на основі аналізу впровадження провідних

українських та світових інноваційних практик в освіті задля реалізації головної цілі загальної середньої освіти. У межах реформування загальної середньої освіти діятимуть Державний стандарт початкової загальної освіти, Державний стандарт базової середньої освіти, Державний стандарт профільної середньої освіти. Державні стандарти затверджується постановою Кабінету Міністрів України й переглядаються не менше одного разу на 10 років. Зміна змісту й обсягу Державних стандартів загальної середньої освіти іншими органами виконавчої влади не допускається.

ДИЗАЙН ШКІЛЬНИХ ПІДРУЧНИКІВ – надзвичайно важливе для сприйняття учнями візуальне оформлення підручника, його змісту, від чого серйозно залежить бажання дітей вчитися і сприймати інформацію. Дизайн шкільних підручників передбачає певний рівень візуальної культури й закладає основи її розвитку. Психологічні критерії дизайну шкільних підручників є джерелом виховання візуальної культури, ґрунтуються на багаторічних дослідженнях, результати яких дозволяють врахувати потреби учасників освітнього простору. В розробленні дизайну підручників в освітніх системах країн ЄС ґрунтовно використовуються закономірності гештальтпсихології, які пояснюють, як людський мозок обробляє візуальну інформацію і структурує світ, містять правила щодо параметрів форми, кольору та шрифту. До найвідоміших законів належать закон близькості (близькі об'єкти об'єднуються), закон подібності (подібні об'єкти групуються), закон прегнантності (людям подобаються лаконічні, прості форми) і закон безперервності (людське сприйняття схильне бачити елементи, що утворюють безперервні лінії або контури, як єдину цілісну фігуру, а не окремі частини) (Pettersson; Schellmann et. al.).

Закони гештальту в деталях:

1. Закон лаконічності: елементи сприймаються як найпростіша, стабільна і виразна форма.

2. Закон подібності: елементи, які схожі один на одного, сприймаються як такі, що належать одне одному.

3. Закон близькості: елементи, які знаходяться близько один до одного, сприймаються як одна група.

4. Закон завершеності: люди схильні доповнювати незавершені форми.

5. Закон спільної долі: елементи, що рухаються в одному напрямку, розглядаються як єдине ціле.

6. Закон спільної області: елементи, розташовані в одній області, сприймаються як належні один одному.

7. Закон пов'язаних елементів: якщо елементи пов'язані між собою, вони сприймаються як єдине ціле.

8. Закон одночасності: якщо елементи з'являються одночасно, вони сприймаються як такі, що належать одне одному.

ДИСКУРС НАВЧАЛЬНОЇ ЛІТЕРАТУРИ – це динамічна система взаємодії тексту, автора, читача й соціально-культурного контексту. Ця взаємодія забезпечується психологічними механізмами дискурсивного конструювання особистого досвіду, цілеспрямованою роботою з формування розвиненої здатності до інтерпретації – зовнішніх подій, соціокультурних текстів, власних думок, висловлювань, вчинків, повідомлень тощо. З позиції дискурсивного підходу навчальна література розглядається як чинник освітньої культури суспільства. Через дискурс навчальної книги висвітлюється: рівень розвитку освіти; ставлення до мови, історії, культури; система моральних цінностей; національно-патріотичне виховання.

ДИСТАНЦІЙНЕ НАВЧАННЯ – індивідуалізований процес здобуття освіти, який відбувається в основному за опосередкованої взаємодії віддалених один від одного учасників освітнього процесу в спеціалізованому середовищі, що функціонує на базі сучасних психолого-педагогічних та інформаційно-комунікаційних технологій. Дистанційне навчання

здебільшого, базується на самостійному здобутті знань. Важливу роль в забезпеченні дистанційного навчання відіграє сучасний підручник, який є не лише джерелом інформації, а й інструментом розвитку самоосвіти. Особливістю самоосвітньої функції є спонукання учнів до самостійності в роботі з підручником. Самоосвітня функція підручника сприяє формуванню в учнів таких якостей як самодисципліна і відповідальність (вміння планувати свій час при самостійному опрацюванні навчального матеріалу); допитливість (пошук додаткової інформації у процесі самостійного засвоєння знань); підвищенню мотивації до навчання.

ДИТИНОЦЕНТРИЗМ – це система педагогічних і психологічних орієнтирів, що передбачає визнання унікальності кожної дитини, створення умов для її самовираження, саморозвитку і самореалізації. Сучасна освітня парадигма ґрунтується на гуманістичних засадах, серед яких провідне місце належить принципу дитиноцентризму. У цьому контексті сучасна навчальна література є не лише джерелом знань, а й засобом особистісного розвитку, формування ціннісних орієнтацій, критичного мислення та комунікативної культури учня. Урахування принципу дитиноцентризму в сучасній навчальній літературі передбачає: суб'єктність, діалогічність навчального матеріалу, емоційна привабливість і доступність, індивідуалізація навчання, відкритість і гнучкість, візуальна підтримка навчання, практична спрямованість.

ДІЯЛЬНІСНИЙ ПІДХІД – спрямованість освітнього процесу на розвиток компетенцій через власну діяльність, дослідження та розв'язання практичних завдань. Діяльнісний підхід передбачає засвоєння знань за допомогою різних видів діяльності учнів, дає змогу ставити їх у позицію активного суб'єкта пізнання і спілкування, допомагає їм усвідомити цілі власної діяльності, плану її виконання, самоконтролю, аналізу й оцінки її результатів.

ДІЯЛЬНІСТЬ УЧІННЯ – одна із складових навчального процесу, *діяльність учнів* із цілеспрямованого та свідомого засвоєння і подальшого використання знань, умінь, навичок, соціального досвіду. Особливість діяльності учіння в тому, що вона спрямована на оволодіння засобами предметних і пізнавальних дій, узагальнених за формою теоретичних знань. Діяльність учіння характеризує суб'єктність учнів, їх активність у процесі учіння, є умовою і засобом їх психічного розвитку. Діяльність учіння у навчальному процесі не існує в готовій формі: вона формується під керівництвом учителя на основі власної активності учня.

У молодшому шкільному віці діяльність учіння є провідною діяльністю, що визначає розвиток особистості дитини та реалізується як форма соціально нормованої взаємодії між учнем і дорослим. Вона і в подальшому залишається важливим видом діяльності школярів.

Сутність діяльності учіння полягає у розв'язанні учбових задач, мета і результат яких – у зміні самого суб'єкта учіння, у оволодінні ним певними способами дії, а не у зміні предметів, з якими він діє.

Кінцевою метою і результатом діяльності учіння є розвиток учнів, сформованість у школярів необхідних компетентностей.

Ефективність діяльності учіння підвищується коли вчитель усвідомлено і цілеспрямовано керує учінням школярів, в тому числі їхніми вміннями працювати з підручником, спрямовує їх на самостійне оволодіння змістом предмета.

Діяльність учіння, результатом якої є становлення учня як суб'єкта діяльності, зумовлює актуальний розвиток особистості, веде за собою подальший розвиток і є основою формування психічних новоутворень, що окреслюють компетентність «уміння вчитись».

Діяльність учіння має структуру, до якої входять такі основні компоненти: ціннісно-мотиваційний компонент (цілі, мотиви, інтерес, потреба

в самореалізації); компонент навчальної дії (навчальні дії, планування, прогнозування, дослідницькі й пошукові завдання, взаємодія з однолітками); контрольно-оцінювальний компонент (контроль, самоконтроль, оцінка й самооцінка, рефлексія).

Структура діяльності учіння не може бути інтеріоризована школярами без відповідної зовнішньої структури, яку має забезпечувати зокрема підручник як освітній медіатор.

Е

ЕКСПЕРТ (від лат. expertus – досвідчений) – компетентна особа, що має спеціальний досвід в конкретній галузі та бере участь у дослідженнях в якості джерела безпосередньої інформації. Професійними компетентностями експерта-психолога в галузі освіти є знання вікових закономірностей і особливостей психічного розвитку та формування особистості дитини в процесі її навчання, окреслення психологічної складової навчальної книги,. Важливою складовою підготовки експертів-психологів, що працюють з освітніми матеріалами є визначення психологічних вимог до різних форм сучасної навчальної літератури.

ЕКСПЕРТИЗА – обґрунтована, незалежна зовнішня оцінка фахівцем наявного стану досліджуваного об'єкта, з метою отримання аргументованого висновку щодо його характеристик, відповідності встановленим вимогам, стандартам чи критеріям. Експертне дослідження має бути точним відтворенням явища, процесу, об'єкта з метою встановлення засад оптимізації їхнього функціонування. Експертизу як укладання експертних висновків потрібно теж розглядати як специфічний вид наукової роботи.

ЕКСПЕРТНА ДІЯЛЬНІСТЬ – складова професійної діяльності психолога; експертні функції вводяться в посадові обов’язки, розробляються й реалізуються програми професійної підготовки експертів.

ЕМПАТІЯ (співпереживання) – 1) розуміння почуттів, психічних станів іншої особи у формі співпереживання. Емпатичні здібності зростають разом з віком та досвідом за умови схожості поведінкових та емоційних реакцій учасників спілкування; 2) якість особистості, її здатність емоційно відкликатися на переживання, почуття і психічні стани інших людей. Формування емпатії — це важливе завдання сучасної освіти. Навчальна література є одним із ефективних засобів формування емпатії. Психологічними умовами формування емпатії засобами навчальної книги є відповідність віковим особливостям учнів, гуманістична орієнтація освітнього матеріалу, діалогічність та емоційна насиченість навчального тексту, інтеграція міжпредметного змісту.

ЕКСПЕРТНИЙ ВИСНОВОК на підручник (психологічна експертиза) – офіційний документ, підготовлений за результатами психологічного аналізу підручника з позицій його відповідності принципам психології розвитку і навчання, віковим особливостям учнів та структурі діяльності учіння, у якому наведені обґрунтовані висновки щодо відповідності підручника визначеним критеріям, а також рекомендації стосовно його використання.

Вимоги до експертного висновку: обґрунтованість (усі твердження мають спиратися на результати аналізу), об’єктивність (незалежність суджень від особистих уподобань експерта), повнота (охоплення всіх аспектів, визначених метою експертизи), чіткість і логічність викладу (структурованість, відсутність двозначностей), наукова коректність (використання термінів відповідно до сучасних психологічних знань),

практична спрямованість (надання конкретних рекомендацій щодо використання підручника).

Експертний висновок є важливою складовою процесу експертизи підручника, що супроводжує його шлях від створення до затвердження.

ЕЛЕКТРОННИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК – це електронне навчальне видання, що доповнює або частково (повністю) замінює підручник, у якому рівнозначно і взаємопов'язано за допомогою відповідних програмних засобів існує текстова, звукова, графічна та інша інформація, що забезпечує безперервність і повноту дидактичного циклу процесу навчання, служить для групового, індивідуального або індивідуалізованого навчання, відповідає навчальній програмі й призначене для використання у навчальному процесі.

ЕЛЕКТРОННИЙ ПІДРУЧНИК – це електронне навчальне видання із систематизованим викладом дисципліни (її розділу, частини), у якому рівнозначно і взаємопов'язано за допомогою відповідних програмних засобів існує текстова, звукова, графічна та інша інформація, що забезпечує безперервність і повноту дидактичного циклу процесу навчання, служить для групового, індивідуального або індивідуалізованого навчання, відповідає навчальній програмі й призначене для використання у навчальному процесі.

Є

ЄВРОПЕЙСЬКА РАМКА КВАЛІФІКАЦІЙ ДЛЯ НАВЧАННЯ ПРОТЯГОМ ЖИТТЯ (European Qualifications Framework for Lifelong Learning, EQF LLL) – рекомендований у 2008 році Європейським Парламентом і Радою Європейського Союзу загальний системний опис восьми кваліфікаційних рівнів, які охоплюють увесь спектр кваліфікацій, отриманих у процесі формальної, неформальної, інформальної освіти, зокрема

загальної середньої, професійно-технічної та вищої освіти. Рамка є інструментом для кращого розуміння, порівняння, ідентифікації та визнання наявних і впровадження нових кваліфікацій у різних країнах Європи, сприяє мобільності громадян між країнами й навчанню протягом життя. Кожен кваліфікаційний рівень описується в термінах результатів навчання, які визначаються через знання, уміння і компетентності.

Ж

ЖИТТЄСТІЙКІСТЬ – психологічна ознака, що вивчається в межах стійкості/пружності (resilience). Життєстійкість має виняткове значення щодо попередження прояву різних несприятливих особистісних якостей та явищ. Доведено здатність життєстійкості зумовлювати, зокрема, навчальну ефективність, стресостійкість, мотивацію, адаптивність, креативність, фізичну та психічну витривалість, психологічне благополуччя тощо. Система освіти є одним із основних інститутів підтримки здобувачів освіти у кризових ситуаціях. Важливою складовою цього процесу є сучасна навчальна література, яка формує ціннісні орієнтири, розвиває внутрішні ресурси учня. Формування життєстійкості засобами навчальної літератури відбувається за умови наявності стратегії відновлення, гуманістичного, емоційно насиченого, рефлексивного й позитивно спрямованого змісту навчальної літератури.

З

ЗАГАЛЬНА СЕРЕДНЯ ОСВІТА – цілеспрямований процес оволодіння систематизованими знаннями про природу, людину, суспільство, культуру та виробництво засобами пізнавальної і практичної діяльності. Результатом цього є інтелектуальний, соціальний і фізичний розвиток особистості, який є основою для подальшої освіти і трудової діяльності.

ЗАЛЬЦБУРГСКИЙ КАТАЛОГ КРИТЕРІЇВ АНАЛІЗУ ШКІЛЬНИХ ПІДРУЧНИКІВ («ЗАЛЬЦБУРГСЬКА СІТКА») – методика, що розроблена в Австрії, складається з 11 категорій, дві з яких є описовими (перша та остання), а решта – оціночними: загальні відомості про підручник; його оформлення; зручність використання; цілі; якість змісту; мовне оформлення; методичне оформлення; можливості для використання, планування та проведення уроків; зображення/графіки/таблиці; наповнення політичним змістом; інформація про авторів та умови створення підручника (Astleitner et al.).

ЗАСОБИ НАВЧАННЯ – 1) спеціально створені об'єкти, які формують навчальне середовище та беруть участь у діяльності, виконуючи при цьому навчальну, виховну та розвивальну функції. Як знаряддя праці вчителя та учня. Засоби навчання сприяють оптимальному поєднанню теоретичних і практичних компонентів знань, приведенню змісту загальної середньої освіти у відповідність з рівнем розвитку науки і техніки та суспільства в цілому. Засоби навчання є невід'ємною складовою освітнього процесу і дозволяють суттєво підвищити продуктивність праці всіх учасників освітнього процесу; 2) предмети навчального обладнання, які вчитель використовує для передачі інформації, а також для організації самостійної роботи і контролю за процесом засвоєння навчального матеріалу при використанні різних форм навчання учнів; 3) навчальна література різних форм (паперова, електронна) як засіб навчання.

ЗМІСТ ОСВІТИ – система знань, практичних умінь і навичок, досвіду творчої діяльності, світоглядних ідей, якими учні оволодівають у процесі навчання; педагогічно адаптований соціальний досвід людства, тотожний за структурою людській культурі в усій її повноті. Основною функцією змісту освіти є залучення молоді до загальнолюдських і національних цінностей. На

зміст освіти впливають наступні чинники: політика держави у сфері освіти; розвиток науки і техніки, що супроводжується появою нових ідей, теорій і докорінними змінами у техніці і технології; компетенції, оволодіння якими забезпечує учням всебічний розвиток розумових і фізичних здібностей; формування світогляду, моралі і поведінки учнівської молоді, підготовка їх до суспільного життя; методологічні позиції вчених.

ЗМІСТ ШКІЛЬНОЇ НАВЧАЛЬНОЇ ЛІТЕРАТУРИ – розроблений на основі змісту загальної середньої освіти та змісту даного шкільного предмета (предметів) навчальний матеріал, який забезпечує систему загальнонаукових і предметних знань, умінь і навичок, системне мислення, світогляд, ціннісні орієнтації; передає навчальну інформацію не лише за допомогою текстів, але й засобами ілюстрацій (таблиць, рисунків, малюнків, фотографій, схем, графіків тощо)

ЗМІШАНЕ НАВЧАННЯ – сучасна освітня технологія, що передбачає поєднання аудиторної роботи з елементами технологій дистанційного навчання та базується на нових дидактичних можливостях інформаційних технологій і сучасних навчальних засобів.

ЗОБРАЖЕННЯ В ШКІЛЬНИХ ПІДРУЧНИКАХ – це візуальні елементи підручників, психологічний аналіз яких, в контексті комунікативної та соціальної компетентності, враховує, якою мірою вони сприяють розвитку емпатії та уяви, як вони можуть сприяти поліпшенню соціальних навичок, розширювати емоційну компетенцію. Сучасні умови освітньої діяльності характеризуються значним поширенням зображень, якість яких збільшує можливості комунікації.

Відомо, що книги з малюнками, зокрема, для молодших класів середньої школи, сприятливо впливають на розвиток учня. Такі книги покращують

грамотність, тобто процеси розуміння букв, знаків і письма, а також їх зв'язок з доступом до навколишнього світу, який вони забезпечують. Розвивається, також, візуальна грамотність, тобто розуміння того, як можна отримати інформацію за допомогою візуалізації та пов'язаних з цим здібностей. Книги з картинками дають учням можливість поглянути на світ з різних сторін і пропонують знайти точки опори в їхньому власному житті. Вони сприяють розвитку емпатії та уяви, а також можуть сприяти поліпшенню соціальних навичок, розширюючи емоційну компетенцію (Müller; Lieber). Зрештою, сприйняття образів естетично виховує, при цьому образи не обов'язково сприймаються з точки зору функції, але й з точки зору задоволення. Незнайоме можна зробити знайомим, а знайоме – незнайомим.

ЗОНА НАЙБЛИЖЧОГО РОЗВИТКУ – це потенційні можливості, процеси, що знаходяться у стані визрівання. Це стан певних навичок, знань, умінь, обсяг завдань та можливостей які дитина здатна опанувати але з допомогою дорослого. Тільки те навчання, що «забігає уперед» є дієвим. Разом з тим, навчання не повинно відриватися вперед від зони найближчого розвитку учня. Такий відрив не призводить до розвитку, а, навпаки, гальмує його. Те, що дитина може робити без допомоги, відображає рівень її досягнень на попередньому етапі; те ж, що стає можливим у співпраці, визначає перспективи подальшого становлення.

У підручнику зона найближчого розвитку враховується через систему завдань, які виходять за межі вже сформованих умінь та знань, але можуть бути засвоєні завдяки інструкціям, прикладам, настановам і підтримці. Такий підхід забезпечує поступове дозрівання нових психічних процесів і сприяє переходу потенційних можливостей у реальні досягнення. Таким чином, підручник виступає інструментом поступового переходу від зовнішньої допомоги до самостійного виконання, забезпечуючи розвиток нових пізнавальних дій.

ЗРОЗУМІЛІСТЬ ТЕКСТУ ШКІЛЬНОГО ПІДРУЧНИКА –

пов'язування понять і реконструкція знань, що відбуваються на рівні когнітивної обробки тексту. Велику роль тут відіграє когерентність, тобто смислова цілісність тексту на рівні понять, тому тексти повинні бути когерентними, з точки зору змісту. Пов'язуваність є також важливою для розуміння текстів. Чіткі граматичні зв'язки і залежності в тексті, знижують вимоги читача до пов'язуваності, тому, тексти з такими характеристиками сприймаються як більш легкі для читання і, отже, більш зрозумілі.

Серед розробок щодо зрозумілості тексту, слід зазначити Гамбурзьку концепцію зрозумілості, яка представляє собою модель, що складається з чотирьох вимірів (автори І. Лангер, Ф. Шульц фон Тун і Р. Тауш), які дозволяють оцінювати тексти на німецькій мові (Langer et. al.). До них відносяться: простота (короткі, прості речення; загальновживані слова; пояснення технічних термінів; конкретність та яскрава виразність); структура (структурованість, логічність, ясність, виділення важливих ідей); стислість/лаконічність (концентрація на головному, зосередженість на завданнях навчання, відсутність зайвих слів); стимулююча додаткова інформація (надихаюча—цікава—залишає місце для гумору).

I

ІНДИВІДУАЛІЗАЦІЯ НАВЧАННЯ – 1) організація освітнього процесу з урахуванням індивідуальних особливостей учнів; 2) педагогічна технологія навчання, що сприяє реалізації принципу індивідуалізації. Здійснюється в умовах колективної навчальної роботи в межах спільних завдань і змісту навчання. Дозволяє створити оптимальні умови для реалізації потенційних можливостей кожного учня. Індивідуалізація навчання спрямована на подолання невідповідності між рівнем навчальної діяльності, що задають програми, і реальними можливостями кожного школяра.

Урахування особливостей учнів є комплексним і здійснюється на кожному етапі навчання. Одним із засобів індивідуалізації навчання є навчальна література. З метою забезпечення такого навчання підручник, навчальний посібник повинні містити такі компоненти: пояснення, алгоритми, пам'ятки, зразки виконання завдань, завдання для самоконтролю.

ІНТЕРНЕТ-ТЕХНОЛОГІЇ – інформаційні, телекомунікаційні й інші технології, а також сервісні послуги, на основі яких відбувається діяльність у мережі. У зв'язку з цифровою трансформацією освітнього простору навчальна література у паперовій формі набуває нових форм і функцій у поєднанні з інтернет-технологіями, які розширюють можливості доступу, інтерактивності, персоналізації та комунікації. Так, навчальна література стає динамічним, мультимедійним, відкритим ресурсом. Види навчальної літератури в контексті цифрової трансформації освіти: електронні підручники; інтерактивні навчальні посібники; онлайн-збірники завдань; освітні платформи (Google Classroom, НаУрок, osvita.ua).

ІНФОРМАЦІЙНО–КОМУНІКАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ – технології створення, накопичення, зберігання і доступу до вебресурсів (електронних ресурсів) навчальних дисциплін (програм), а також забезпечення організації та супроводу освітнього процесу за допомогою спеціалізованого програмного забезпечення і засобів інформаційно-комунікаційного зв'язку, зокрема інтернету.

К

КАТАЛОГ КРИТЕРІЇВ АНАЛІЗУ ШКІЛЬНИХ ПІДРУЧНИКІВ LEVANTO – веб-інструмент для аналізу навчальних матеріалів, який був розроблений у Міжкантональному центрі навчальних матеріалів (Швейцарія) та складається з 52 критеріїв. Оцінювання кожного критерію здійснюється за

шестибальною шкалою Лайкерта (Fuchs et. al.). Сума балів утворюється в результаті множення числового значення оцінки на числове значення ваги, так, що значення критерію може становити від 1 до 36 балів (залежно від ваги) і, таким чином, можливе отримання диференційованої оцінки. Індивідуальні оцінки можуть об'єднуватися у групі.

КАТАЛОГИ КРИТЕРІЇВ АНАЛІЗУ ШКІЛЬНИХ ПІДРУЧНИКІВ – різноманітні каталоги критеріїв (які у німецькомовних країнах отримали назву «сітки для підручників» або «сітки аналізу»). Ці каталоги мають своє походження із США, де вони відомі як «контрольні списки» і використовуються для аналізу існуючих або створення нових шкільних підручників. У першому випадку, до цього можна віднести дослідження орієнтовані на кінцевий продукт, в іншому – орієнтовані на процес розробки (Sitte & Wohlschlägl; Fuchs et. al.; Bölsterli Bardy). Існує велика різноманітність таких каталогів: дослідження свідчать, що їхня кількість перевищує 100 одиниць, але більшість з них має багато схожих критеріїв щодо структури та змісту.

Прикладом каталогу критеріїв аналізу шкільних підручників є Білефельдський каталог.

КЛЮЧОВІ КОМПЕТЕНТНОСТІ – це багатовимірне утворення, що належить до загальногалузевого змісту освітніх стандартів та є спеціально структурованим комплексом якостей особистості, що дають змогу ефективно брати участь у багатьох соціальних сферах і які роблять внесок у розвиток якості суспільства та особистого успіху. Ключові компетентності: спілкування державною та іноземними мовами, математична, природничі науки і технології, інформаційно-цифрова, вміння вчитися впродовж життя, соціальні і громадянські, загальнокультурна, ініціативність і підприємливість та екологічна грамотність і здорове життя. Компетентність «вміння вчитися

впродовж життя» виступає системоутворювальним чинником для всіх інших компетентностей, забезпечуючи їх розвиток і практичну реалізацію.

КОМПЕТЕНТІСНИЙ ПІДХІД – спрямованість освітнього процесу на досягнення результатів, якими є такі ієрархічно підпорядковані компетентності учнів, як ключова, загальнопредметна та предметна. У вищій освіті й професійній підготовці виділяють загальні та професійні компетенції.

КОМПЕТЕНТНІСТЬ – 1) знання, досвід у тій або іншій галузі; 2) інтегральний прояв професіоналізму, у якому об'єднуються елементи професійної та загальної культури, досвіду, стаж педагогічної діяльності й педагогічної творчості; 3) інтегрована характеристика якості особистості, результативний блок, сформований через досвід, знання, уміння, ставлення, поведінкові реакції. Компетентність будується на комбінації взаємовідповідних пізнавальних відношень і практичних навичок, цінностей, емоцій, поведінкових компонентів, знань та вмінь, усього того, що можна мобілізувати для активної дії.

КОМПОНЕНТ НАВЧАЛЬНИХ ДІЙ СТРУКТУРИ ДІЯЛЬНОСТІ УЧІННЯ – операційно-технологічний вимір учіння, тобто система способів, засобів й дій, за допомогою яких учень опановує знання, розвиває вміння та формує необхідні компетентності.

Параметри компонента навчальних дій: дії, як засоби вирішення учбової задачі; планування; прогнозування; навчальні дії за зразком, за алгоритмом, за різним рівнем складності, за об'єктом спостереження; дослідницькі дії; пошукові дії; самостійна робота; учіннева взаємодія (робота в парі, в малій групі, в класі).

Приклади реалізації параметрів.

Дії, як засоби вирішення учбової задачі. Реалізація параметру: завдання на побудову алгоритму вирішення задачі, моделювання, визначення порядку виконання дій в процесі вирішення завдання, їх обговорення; завдання, в яких пропонується виконати дії за зразком; завдання, для виконання яких необхідно виконати пошукові, репродуктивні, дослідницькі, діалогічні дії; завдання, розраховані на виконання дій аналізу, синтезу, узагальнення, класифікації.

Планування. Реалізація параметру: актуалізація в тексті підручника етапів вирішення учбової задачі; надання плану виконання; завдання на самостійне укладання плану роботи, виконання завдання; завдання на визначення засобів виконання плану; завдання на побудову моделі, алгоритму дії.

Прогнозування. Реалізація параметру: завдання, в яких визначаються необхідні знання та засоби для прогнозу певного явища, події, наслідку. Завдання на встановлення залежностей між змінами умов задачі, події, явища та можливих результатів. Завдання встановлення причинно-наслідкових зв'язків, на прогноз результату.

Наявність компонента навчальних дій у підручнику має важливе значення, адже саме через нього організовується активна пізнавальна діяльність учня, формуються практичні вміння, способи розумових дій та здатність до самостійного опанування знань.

КОНТРОЛЬНО-ОЦІНЮВАЛЬНИЙ КОМПОНЕНТ СТРУКТУРИ ДІЯЛЬНОСТІ УЧІННЯ – компонент, що виконує функцію саморегуляції навчальної діяльності та сприяє розвитку рефлексивних умінь. Він виявляється у здатності учня аналізувати результати власної роботи, усвідомлювати причини труднощів і вносити корективи у власні дії.

Параметри контрольно-оцінювального компонента: контроль; засоби контролю; самоконтроль; засоби самоконтролю; оцінка (прогностична,

проміжна, підсумкова); засоби оцінки (критерії, способи); самооцінка; засоби самооцінки; рефлексія.

Приклади реалізації параметрів.

Засоби контролю. Реалізація параметру: завдання на виконання контрольних дій в групі, в парі, під керівництвом вчителя; на контроль за еталоном, за зразком, прогностичний, контроль в процесі виконання, за етапами, підсумковий; порівняння; взаємоконтроль; завдання на дотримання певного правила; завдання, що містять помилки, помилкові рішення, неправильні умови, недостатні або надлишкові умови; завдання на контроль за дотриманням послідовності виконання дій; використання в тексті підручника рубрик та умовних позначень.

Самоконтроль. Засоби самоконтролю. Реалізація параметру: наявність розділів із контрольними завданнями для самостійного виконання та самоконтролю власних знань та вмінь; здійснення самоперевірки за планом, що має 3-4 етапи; завдання на самоперевірку; спонукання до самостійного укладання завдань для самоконтролю; завдання на побудову послідовності дій та операцій із врахуванням власних труднощів виконання; завдання на самостійний прогноз результатів власної діяльності; завдання на самостійну корекцію контрольних дій на розробку загальних способів контролю.

Оцінка. Засоби оцінки. Реалізація параметру: надання критеріїв для самооцінювання (зразок як треба робити, довідник правил, помилок тощо); завдання на визначення межі між відомим і невідомим, на визначення власних труднощів; завдання на взаємооцінювання; прогнозування рівня складності; завдання на обговорення оцінки.

Самооцінка. Засоби самооцінки. Реалізація параметру: завдання оцінити свою роботу за шкалою або в таблиці, зафіксувати кількість або якість помилок; зафіксувати набуті знання і вміння, власні досягнення; завдання, в яких самооцінка учня передуює оцінці вчителя.

Рефлексія. Реалізація параметру: завдання на обговорення відповідності намірів і результату, засобів і процесу виконання завдання, на

емоційне сприйняття успіху («як це ми зробили?», «Які емоції, почуття ми переживали на початку роботи, під час виконання, на завершення?»).

Контрольно-оцінювальний компонент забезпечує саморегуляцію, усвідомлення та корекцію навчальних дій. Він сприяє формуванню в учня рефлексивних умінь, уміння оцінювати власні результати, визначати причини успіхів і труднощів, планувати подальші кроки. Завдяки цьому компоненту навчальна діяльність набуває цілісності, усвідомленості та ефективності, що є необхідною умовою розвитку самостійності й відповідальності учня за власне навчання.

Л

ЛОГІКА ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ – оптимальний ефективний шлях руху пізнавальної діяльності людини від початкового рівня знань, умінь, навичок до компетентності, зміст якої відповідає віковим особливостям і розвитку її соціокультурного досвіду. Логіка освітнього процесу відображає послідовність етапів навчання (цілевизначення – планування – реалізація – оцінювання – корекція) й взаємозв'язки між метою, змістом, методами, формами, засобами та результатами освіти. Логіка освітнього процесу виражає раціональну структуру навчального руху від незнання до знання, від уміння до компетентності, від навчальної дії до особистісного розвитку.

М

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ (методичні вказівки) – навчальне або виробничо-практичне видання роз'яснень з певної теми, розділу або питання навчальної дисципліни, роду практичної діяльності, з методикою виконання окремих завдань, певного виду робіт, а також заходів.

МОДЕРНІЗАЦІЯ ОСВІТИ – стратегія реформування освіти, спрямована на забезпечення сучасної якості освіти на основі збереження її

фундаментальності та відповідності актуальним і перспективним потребам особистості, суспільства й держави. Важливу роль у цьому процесі відіграє сучасна навчальна література як системоутворюючий компонент освітнього середовища, що забезпечує цілісність навчання, реалізацію його мети, формування компетентностей і розвиток особистості здобувача освіти. Функції навчальної літератури: системоутворююча, інноваційна та розвивальна. Психологічні ресурси навчальної книги можуть бути використані для організації освітнього процесу під час війни, а саме: роль навчальної книги у формуванні психологічної стійкості учнів, використання навчальної книги для створення позитивного настрою та надії, а також підтримка психологічного здоров'я учнів за допомогою навчальної книги.

Н

НАВЧАЛЬНА ЛІТЕРАТУРА – видання, що містить систематизовані відомості наукового чи прикладного характеру, викладені в зручній для вивчення та викладання формі. Навчальна література є невід'ємною складовою освітнього процесу, та узгоджується з державними освітніми стандартами, навчальними планами та програмами. Навчальна література розробляються для тих, хто навчається і тих, хто навчає. До навчальної літератури відносять ті видання, які випускають спеціально для того, щоб забезпечити роботу певних навчальних закладів. Компонентами навчальної літератури є зміст, структура, формат та функції. Зміст навчальної літератури, як відображення освітніх і суспільних цінностей, в сучасних умовах зазнає суттєвих змін. Ці зміни стосуються структури, функцій навчальної літератури.

НАВЧАЛЬНА ПРОГРАМА – це нормативний документ, що визначає зміст освіти; окреслює коло основних знань, умінь та навичок, які мають засвоїти учні з конкретного навчального предмету, а також послідовність їх вивчення та види навчальної діяльності. Навчальна програма містить перелік

тем матеріалу, що вивчається, рекомендації щодо кількості годин на кожну тему, розподіл тем за роками навчання та час, відведений на вивчення всього курсу. Навчальна програма створюється на основі Державного стандарту і є складовою освітньої програми закладу. Види навчальних програм: типові (складаються з комплексу освітніх компонентів, які забезпечують досягнення результатів, визначених державним стандартом); навчальні (конкретизують результати та послідовності, що визначаються в модельних програмах, а також можуть бути розроблені вчителями); модельні (визначають орієнтовні результати та зміст для використання в освітньому процесі).

НАВЧАЛЬНИЙ НАОЧНИЙ ПОСІБНИК – образотворче видання матеріалів на допомогу у вивченні, викладанні чи вихованні; Використання в навчальній книзі образотворчих засобів сприяють формуванню в учнів понять про предмети, процеси та явища, підвищують мотивацію до вивчення матеріалу, робить таку літературу більш привабливою для читання. Вид образотворчого засобу обирають у залежності від ступеня підготовленості учня до ефективного сприйняття й аналізу інформації. У посібнику важливою є якість ілюстративного матеріалу. Ілюстрації мають значення для підвищення рівня наочності, мотивації до вивчення матеріалу, впливу на естетичне виховання учнів.

НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК – навчальне видання, що частково або повністю замінює чи доповнює підручник та офіційно затверджене як такий вид видання.

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ ПОСІБНИК – навчальне видання з методики викладання навчальної дисципліни, яке, крім викладу навчального матеріалу, містить методичні рекомендації щодо викладання дисципліни або організації самостійної роботи. Навчально-методичний посібник має чітку

структуру: вступ (передмова), основна частина, висновки та список використаних джерел. Основна частина навчально-методичного посібника формується з тематичних блоків, що містять основні питання теми, мету і завдання вивчення теми, вимоги до підготовки учня, характеристику основного поняттєво-термінологічного апарату теми, список або ж огляд рекомендованої літератури, контрольні питання й висновки.

НАВЧАННЯ – це цілеспрямований та організований процес взаємодії вчителів і учнів, у ході якого здійснюється оволодіння школярами знаннями, вміннями і способами діяльності, що водночас виступає провідним чинником їх психічного розвитку. Отже, навчання є одночасно і процесом засвоєння культурних надбань, і чинником психічного розвитку учня.

Навчання передбачає взаємодію учня із змістом освіти через педагогічне керування, підручник та інші навчальні ресурси.

З точки зору взаємодії учня з навчальним змістом підручника, навчання – це психологічно зумовлений процес опанування змістом освіти через зміст і структуру підручника, де важливу роль відіграють процеси розуміння, усвідомлення, рефлексії та внутрішнього прийняття інформації.

Через підручник як засіб навчання учень оволодіває способами пізнавальної діяльності; розвиває навички самостійної роботи; вчиться співвідносити нові знання з уже набутими.

«Навчання – це керування учбовою діяльністю учнів, спрямованою на оволодіння знаннями, вміннями і іншими суспільними цінностями, а через нього керування психічним розвитком учнів, становленням їхніх розумових, ідейних, моральних, трудових та інших якостей» (Г.С. Костюк)

НОВА УКРАЇНСЬКА ШКОЛА – концепція розвитку повної загальної середньої освіти, запропонована Міністерством освіти і науки України у 2016 році. У Концепції йдеться про формування нової школи, побудованої на

принципах демократизму, дитиноцентризму, гуманізму, відповідальності, компетентнісному та аксіологічному підходах, поваги до кожного учасника освітнього процесу. Одним з ключових компонентів формули Нової української школи є новий зміст освіти, заснований на формуванні компетентностей, потрібних для успішної самореалізації в суспільстві.

О

ОСОБИСТІСНО-ОРІЄНТОВАНА ОСВІТА – освіта, що забезпечує розвиток і саморозвиток особистості, виходячи з виявлення її індивідуальних особливостей як суб'єкта пізнання і предметної діяльності. Перехід сучасної освіти від знаннєвої парадигми до особистісно-орієнтованої зумовлений тим, що головною метою навчання є не тільки засвоєння інформації, а розвиток гармонійної, мислячої, активної та морально зрілої особистості. Одним із засобів реалізації особистісно-орієнтованої освіти в освітньому процесі є навчальна література. Навчальна література розробляється з урахуванням принципів дитиноцентризму, діалогу, емоційності, мотиваційності, інтеграції з життєвим досвідом учня.

П

ПЕДАГОГІКА СПІВРОБІТНИЦТВА – методика навчання, заснована на співучасті учня і педагога в освітньому процесі. В основі педагогіки співробітництва – ідеї гуманістичної педагогіки, спрямовані проти жорсткої регламентації навчальної діяльності, формалізму, придушення творчої самостійності учнів. Педагогіка співробітництва спирається на принципи доброзичливого ставлення вчителів до учнів, навчання без примусу, подолання труднощів, опорного навчання, вільного вибору, випереджального навчання, самоаналізу. Така методика спрямована на набуття учнями логіко-розумових навичок і умінь; сприяє засвоєнню різноманітних форм спілкування і способів аргументації власних поглядів, оволодінню навичками

та вміннями самостійного відповідального ухвалення обґрунтованого рішення. Важливою функцією вчителя стає підтримка учня, сприяння його успішному просуванню у великому обсязі навчальної інформації, допомога у вирішенні методологічних і методичних проблем.

ПЕРІОДИЗАЦІЯ РОЗВИТКУ РОЗВИТКУ ІНТЕРЕСУ ДІТЕЙ ТА ПІДЛІТКІВ ДО ЧИТАННЯ (ЕТАПИ) – це: 1 етап–книжки з малюнками та дитячі вірші (від 2 до 5–6 років); 2 етап–казки (читання, орієнтоване на фантазію) (від 5–6 до 8–9 років); 3 етап–реалістичне (орієнтоване на факти) читання (від 8–9 до 10–11 років); 4 етап–пригодницький реалізм (від 10–11 до 13–14 років); 5 етап–літературна зрілість (від 13–14 до 16–17 років) (Bamberger).

ПІДРУЧНИК – це вид навчальної літератури, який репрезентує знання й види діяльності з конкретного навчального предмета відповідно до державних стандартів освіти та вимог навчальної програми з урахуванням особливостей цього предмета (його домінувальної функції), типу школи, вікових особливостей учнів і будується на засадах домінувальної концепції навчання.

ПІДРУЧНИКОЗНАВСТВО – це галузь наукового дослідження, що вивчає психолого-педагогічні, дидактико-методичні й ергономічні аспекти навчальної книги, тобто розвивається на стику педагогіки, психології та книгознавства.

ПІДРУЧНИКОТВОРЕННЯ – це науково обґрунтований, спеціалізований процес створення підручника що передбачає відбір, систематизацію та дидактичне структурування навчального змісту відповідно

до освітніх стандартів і психологічних особливостей учнів, експертизу, редагування, апробацію і видання підручника як основного засобу навчання. Отже, підручникотворення є процесом розроблення підручника та перевірки його якості.

У сучасних умовах підручникотворення спирається на психологічні дослідження, що вивчають сприймання, очікування й уявлення про навчальну книгу з боку учнів, учителів, батьків і суспільства загалом.

У процесі апробації набуває значущості вивчення соціального відгуку на підручник – того, як суспільство, освітня спільнота, батьки та медіа реагують на його появу. У сучасному інформаційному середовищі навчальна книга стає не лише носієм знань, а й символом цінностей, ідентичності, культурної стійкості.

Не менш важливим є медійний супровід підручникотворення, що формує у суспільстві адекватне розуміння функцій і можливостей сучасної навчальної книги. Йдеться про психологічно зважену інформаційну політику, спрямовану на підвищення рівня довіри до вітчизняного підручника, популяризацію його змістовних і виховних потенцій.

В умовах війни важливо закладати в процесі підручникотворення психотерапевтичні можливості – здатність підтримувати у дітей відчуття стабільності, безпеки, смислу. Навчальна книга має бути опорою, що допомагає зберігати структуру повсякденного життя, відчуття зв'язку з культурою та державою. Таким чином, підручник у воєнний час — це не лише дидактичний ресурс, а й інструмент національної стійкості.

Завершальна стадія, що фіксує результат підручникотворення та забезпечує його реальне функціонування – це видання і впровадження підручника у освітній процес.

ПОРІВНЯЛЬНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ШКІЛЬНИХ ПІДРУЧНИКІВ – це науковий напрям, який займається дослідженнями у сфері аналізу, оцінки та порівняння підручників. Спектр таких досліджень в країнах ЄС є достатньо

великим. Наприклад, використання підручників у різних типах шкіл і формах навчання, особливості використання підручників учнями різної статі тощо.

Для цієї мети, в порівняльному дослідженні підручників, використовуються герменевтичні та гуманітарні методи, а також емпіричні і кількісні методи. Дослідження виявляє і визначає, в історико-генетичному плані, основні соціальні (спеціальні), наукові, культурні, мовні, економічні та світоглядні фактори, що впливають на концепцію підручників (у певній країні або її регіоні), фіксує їх вплив (наскільки це можливо, з точки зору соціальних наук) для подальшого порівняння з іншими підручниками (Wiater).

Порівняльне дослідження підручників здійснюється за такими етапами:

1. Опис (описове представлення підручника щодо його використання в державі або її регіоні).

2. Вибір аспекту порівняння (або декількох аспектів), так званого *tertium comparationis*. Тільки завдяки цьому, можна зробити надійні, науково точні висновки.

3. Аналіз обраних аспектів (наприклад, аналіз аспекту порівняння у відповідній країні, у відповідний період часу). При цьому завжди необхідно з'ясовувати багатофакторний контекст, для більшого розуміння змісту підручника.

4. Оцінка результатів. Може здійснюватися у двох напрямках. З одного боку, вона може привести до остаточного висновку про концепцію шкільного підручника або про особливі аспекти цих підручників, у власній або іншій країні, у порівнянні з власною (або з іншою) країною, причому висновок повинен бути підкріплений об'єктивно встановленими даними. З іншого боку, оцінка може дати можливість зробити певні прогнози щодо подальшого розвитку або необхідних реформ у школах держави, що досліджується. У цьому сенсі, це дослідження допомагає розробити, орієнтовані на майбутнє, концепції поліпшення навчання, які, при дотриманні певних умов, можливо реалізувати.

Залежно від поставленого завдання, в порівняльному дослідженні шкільних підручників використовуються методи соціальних і гуманітарних наук.

ПРАКТИКУМ – навчальне видання практичних завдань і вправ, що сприяють засвоєнню набутих знань, умінь і навичок. Зміст практикуму має відображати основні аспекти навчального предмета, актуалізувати теоретичні питання та практичні завдання. Різновидом практикумів є збірники задач і вправ, тестові завдання, збірники текстів диктантів і переказів, інструкції до лабораторних і практичних робіт, дидактичні матеріали;

ПРОВІДНА ДІЯЛЬНІСТЬ – це діяльність, в межах якої відбуваються якісні зміни психічних процесів, виникнення вікових психологічних новоутворень і зародження нових видів діяльності. Вона з'являється у відповідь на нову соціальну ситуацію розвитку школяра на певному віковому етапі. Провідна діяльність має вирішальне значення для психічного розвитку особистості на конкретному етапі вікового становлення.

Провідна діяльність відрізняється рядом ключових ознак: з нею пов'язані характерні для віку особистісні зміни; в ній формуються та перебудовуються окремі психічні функції; у її процесі складаються передумови нових видів діяльності, що визначатимуть наступний етап психічного розвитку.

Кожному віковому етапу відповідає своя провідна діяльність, яка визначає головні психологічні зміни особистості дитини, у якій найінтенсивніше розвиваються психічні функції. У молодшому шкільному віці провідна діяльність – діяльність учіння; у підлітковому – особистісне спілкування з однолітками; у старшому шкільному віці (рання юність) – навчально-професійна діяльність.

Коли попередня провідна діяльність вичерпує свій розвивальний потенціал, виникає внутрішня суперечність між зрослими потребами

особистості та обмеженими можливостями попередніх форм активності. Ця суперечність виявляється у формі вікової кризи, яка виконує функцію механізму переходу до нового етапу розвитку. Внаслідок вікової кризи відбувається зміна провідної діяльності, що означає перехід до нового етапу розвитку та відкриває можливість для формування нової системоутворювальної провідної діяльності дитини.

У цьому контексті ефективність підручника визначається мірою його відповідності провідній діяльності певного вікового періоду та сприянням актуалізації вікових новоутворень.

ПРОФЕСІЙНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ – сукупність особистісних якостей та здібностей, які дозволяють особистості ефективно здійснювати професійну діяльність. Поняття професійної компетентності є одним із ключових у сучасній педагогіці, психології праці та філософії освіти. У контексті переходу до компетентнісної парадигми освіти воно набуває особливої актуальності, оскільки сучасне суспільство потребує компетентних фахівців, які здатні ефективно діяти у швидкозмінному професійному середовищі. Професійна компетентність проявляється через: готовність до саморозвитку та вдосконалення професійної діяльності, етичну відповідальність, уміння адаптуватися до змін, здатність мислити системно й приймати ефективні рішення.

ПСИХОЛОГІЧНА ЕКСПЕРТИЗА НАВЧАЛЬНОЇ ЛІТЕРАТУРИ – це науково обґрунтована оцінка навчального видання з позицій психології розвитку та навчання, спрямована на визначення її відповідності віковим особливостям учнів та структурі діяльності учіння. Психологічна експертиза навчальної літератури включає аналіз змісту, структури, мови, способів подання матеріалу та дидактичних засобів підручника. Результати психологічної експертизи навчальної літератури оформлюються у вигляді

експертного висновку, в якому наведена аргументована оцінка об'єкта експертизи, зазначені позитивні та негативні аспекти, а також рекомендації щодо оптимізації або впровадження навчальної літератури в освітній процес закладів загальної середньої освіти. Психологічна експертиза навчальної літератури є важливою складовою відбору та затвердження різних форм навчальної літератури.

Р

РОБОЧИЙ ЗОШИТ – посібник з друкованою основою для безпосередньої роботи в ньому, застосовується задля урізноманітнення змісту й форм навчальної діяльності. Робочий зошит сприяє самостійній роботі учня під час освоєння навчального предмета. Види робочих зошитів: зошити для вправ (тренінгові зошити, що призначені для розв'язування типових задач і вправ); зошити з графічного моделювання (ґрунтуються на використанні креслень, схем, графічних моделей тощо). Особливості робочого зошиту: відсутність великого текстового навчального матеріалу, наявність різноманітних завдань, наявність завдань творчого та проблемного характеру, система орієнтирів, що дає змогу сконцентрувати увагу учнів на сутності навчального матеріалу.

РОЙТЛІНГЕНСЬКИЙ КАТАЛОГ КРИТЕРІЇВ АНАЛІЗУ ШКІЛЬНИХ ПІДРУЧНИКІВ («РОЙТЛІНГЕНСЬКА СІТКА») – розроблений у Німеччині каталог, основною ідеєю розробки якого стало надання вчителям добірки критеріїв для ухвалення рішення щодо впровадження нових підручників. Каталог складається з чотирьох складових: для вчителів, для учнів, робочих матеріалів та загальної частини. Кожна складова поділена на дев'ять категорій: бібліографічна інформація, цілі та зміст, методи навчання, користувачі, оформлення, текст, завдання, зображення, співвідношення між зображенням і текстом. Кожна з категорій

додатково поділяється за характеристиками, які складаються з одного або кількох тверджень, що оцінюються відповідями «так/ні» або за бальною шкалою (Fritzsche). Для порівняння шкільних підручників використовується сума всіх балів за приблизно 250 пунктами, при цьому, тут вже є таблиця з розподілом за окремими підкатегоріями або категоріями для більш диференційованого порівняння. Якщо, близько 250 пунктів, для особистого використання, здаються занадто великими, є можливість обробляти тільки обрані пункти, які представляють собою мінімум для короткого аналізу.

С

СЕНСИТИВНИЙ ПЕРІОД РОЗВИТКУ – характерний для певного віку період найбільшої чутливості до зовнішніх впливів, зокрема навчання і виховання, коли складаються найсприятливіші умови для розвитку певних психічних функцій, що перебувають у процесі визрівання. Ці впливи позначаються на всьому процесі розвитку, викликаючи у ньому глибокі зміни. В інші періоди ці впливи не надають таких результатів: передчасне або запізнile щодо сенситивного періоду навчання може виявитися недостатньо ефективним, що негативно впливатиме на розвиток психіки. Сенситивність зумовлюється передусім закономірностями дозрівання мозку та попереднім психічним досвідом, через що часові межі періоду є індивідуальними для кожної дитини в рамках відповідного вікового етапу розвитку.

Підручники мають бути структуровані таким чином, щоб не лише відповідати цим періодам, а й максимально використовувати їх потенціал.

СИНХРОННИЙ РЕЖИМ НАВЧАННЯ – взаємодія між суб'єктами очно-дистанційного навчання, під час якої всі учасники одночасно перебувають у вебсередовищі очно-дистанційного навчання (чат, аудіо-відеоконференції, соціальні мережі). Це форма організації освітнього процесу, що передбачає одночасну взаємодію всіх його учасників у реальному часі.

Одним із чинників ефективності синхронного режиму навчання є навчальна література, яка забезпечує методологічну, інформаційну, дидактичну й комунікативну основу для спільної пізнавальної діяльності учасників освітнього простору. Навчальна література забезпечує єдину базу знань, з якою одночасно працюють усі учасники освітнього процесу, формує змістовий та методичний простір взаємодії в реальному часі; забезпечує узгодженість між учасниками освітнього простору під час одночасного виконання завдань; служить опорою для колективного опрацювання матеріалу.

СПІЛЬНО-РОЗПОДІЛЕНА ДІЯЛЬНІСТЬ – це особлива форма організації навчальної взаємодії, у якій загальна мета досягається через розподіл функцій, дій і відповідальності між суб'єктами взаємодії, які працюють над однією спільною навчальною задачею. Кінцевий результат досягається завдяки об'єднанню зусиль і координації дій усіх суб'єктів діяльності. Він визначається не просто сумою індивідуальних внесків, а новою якістю, що виникає завдяки взаємодії учасників. Цей вид діяльності сприяє формуванню суб'єктності учня, розвитку пізнавальної самостійності, мотивації, комунікативних умінь та відповідальності за спільний результат.

Підручник у цьому процесі може виконувати функцію інструмента організації спільної роботи, задаючи структуру завдання, визначаючи спільну мету й створюючи умови для узгодження індивідуальних дій.

СТАНДАРТ ОСВІТИ – система основних показників, що є складовими державної норми освіченості. Він є істотним елементом будь-якої національної системи освіти, тип якої визначається політичними, соціально-економічними умовами, традиціями певної країни тощо. Освітній стандарт відображає суспільний ідеал, враховує можливості реальної особистості і системи освіти щодо досягнення цього ідеалу. Він повинен відображати суспільні вимоги до освіти як основи соціокультурного становлення молоді

людини, сприяти збереженню єдиного освітнього простору в державі, відігравати стабілізуючу та регламентуючу роль. Державні стандарти загальної середньої освіти в Україні розвивають і конкретизують такі характеристики освіти, як: зміст, рівень і форма його подання; методи і способи виміру та інтерпретації результатів навчання.

СТРУКТУРА ДІЯЛЬНОСТІ УЧІННЯ – це система взаємопов’язаних компонентів: ціннісно-мотиваційного, компоненту навчальної дії та контрольно-оцінювального компоненту. Кожен із цих компонентів окреслюється рядом психологічних параметрів, які представляють певний аспект психологічної структури діяльності і проявляються на рівні компетентності «Уміння вчитися». Навколо цих параметрів формується широкий спектр діяльнісних характеристик і психічних новоутворень, що становлять основу особистісного розвитку учня в процесі навчання. Розглянемо кожний компонент та параметри, що його окреслюють.

Ціннісно-мотиваційний компонент визначає внутрішню спрямованість суб’єкта навчання, забезпечує його активну включеність у процес пізнання та реалізує смислотворчу функцію учіння. Параметри ціннісно-мотиваційного компонента: мета діяльності; засоби досягнення мети; теоретико-пізнавальний інтерес; пізнавальні мотиви; мотиви внутрішні; мотиви зовнішні; потреба в самоствердженні; потреба в самореалізації.

Компонент навчальних дій характеризує операційно-технологічний аспект учіння – тобто способи, за допомогою яких учень засвоює знання та формує компетентності. Параметри компонента навчальних дій: дії, як засоби вирішення учбової задачі; планування; прогнозування; навчальні дії за зразком, за алгоритмом, за різним рівнем складності, за об’єктом спостереження; дослідницькі дії; пошукові дії; самостійна робота; учіннєва взаємодія (робота в парі, в малій групі, в класі).

Контрольно-оцінювальний компонент забезпечує регуляцію навчальної діяльності та розвиток рефлексивних умінь. Він пов'язаний із формуванням здатності учня оцінювати власні досягнення, усвідомлювати труднощі й коригувати дії. Параметри контрольно-оцінювального компонента: контроль; засоби контролю; самоконтроль; засоби самоконтролю; оцінка (прогностична, проміжна, підсумкова); засоби оцінки (критерії, способи); самооцінка; засоби самооцінки; рефлексія.

Зазначені компоненти в єдності забезпечують цілісність діяльності учіння, визначаючи її мотиваційні, операційні та регулятивні аспекти, що є психологічним підґрунтям розвитку компетентності «уміння вчитися». Вони функціонують як інтегровані елементи навчального процесу і повинні бути безпосередньо відображені в змісті й структурі підручника.

У цьому контексті підручник виступає психологічним інструментом, здатним підтримувати та розвивати всі структурні компоненти діяльності учіння. Через систему завдань, організацію змісту, мовностильові й візуальні засоби він сприяє формуванню мотивів навчання, розвитку навчальних дій, становленню самоконтролю й рефлексії. Таким чином, підручник є важливим чинником становлення суб'єкта учіння та розвитку компетентності «уміння вчитися».

СУБ'ЄКТНІСТЬ учня – це системна якість особистості учня, яка виявляється у його здатності, готовності і спроможності активно, свідомо, цілеспрямовано та відповідально організовувати власний процес навчання, визначати його зміст і способи, приймати рішення та здійснювати контроль за їх реалізацією. Суб'єктність у навчанні формується у взаємодії учителя і учнів, та виявляється у зміні суб'єктних характеристик її учасників. Суб'єктність учня у навчанні означає, що школяр є не тільки об'єктом педагогічних впливів, але й виявляє авторську присутність у навчанні. Він проявляє себе здатним до самоосвіти, самовиховання, саморозвитку,

самопізнання, самореалізації. Учень є суб'єктом, коли здатний у нових для нього умовах самостійно визначати завдання та знаходити способи їх вирішення.

Характеристиками суб'єктності є активність, самостійність (автономність), саморух, авторство, ініціативність, цілісність, здатність до рефлексії, креативність, свобода та відповідальність, усвідомлена саморегуляція особистості.

Одним із завдань школи є формування школяра як суб'єкта власної діяльності учіння.

Т

ТЕКСТ ШКІЛЬНОГО ПІДРУЧНИКА – найважливіший елемент підручника, цьому елементу приділяється велика увага в розробленні навчальних матеріалів в країнах ЄС. Частка тексту, в ньому, залежить від типу школи та навчального предмету – наприклад, у більшості випадків, підручник для першого року навчання міститиме менше тексту, ніж книга для десятого року навчання. Головне питання для кожного підручника – як ці тексти повинні бути створені. Оскільки однією з основних функцій підручника є передача знань, важливо розглянути функції, які виконує текст при цьому.

Зокрема, тексти в підручниках виконують інформаційну функцію, коли вони описують або повідомляють про щось. Ця функція може базуватися на фактах, але також можливо зробити її акцентованою на міркуваннях (Obermayer). Тексти в підручниках, також, можуть виконувати: мотивуючу (оскільки вони пропонують або рекомендують читачу щось зробити, інструктують його) або комунікативну функцію (якщо, наприклад, вони являють собою розмову, мета якої – поставити в центр уваги відносини між відправником і одержувачем інформації).

У

УМІННЯ – це заснована на знаннях і навичках готовність людини успішно виконувати певну діяльність (за Г.С. Костюком). Уміння є основою майстерності особистості. Уміння, як і навички, поділяють на декілька типів: рухові, пізнавальні, теоретичні і практичні. Проте уміння, на відміну від навички, вимагає свідомого контролю та опори на знання. Для вдосконалювання уміння важливу роль відіграють вправи. Іноді уміння є проміжним етапом на шляху до навички, таке перетворення супроводжується редукцією орієнтованої частини дії.

УМІННЯ ВЧИТИСЯ – цілісне індивідуальне психічне утворення, яке має кілька складників та інтегрує психолого-особистісні характеристики учня зі змістовою й процесуальною основою учіння і характеризується розвиненою діяльністю учіння.

Сформованість уміння вчитися виявляється у здатності учня цілісно організовувати власну навчальну діяльність. Насамперед це проявляється в умінні самостійно визначати або приймати сформульовану вчителем (підручником) мету, що забезпечує усвідомленість і спрямованість навчальних дій. Важливою ознакою є стійка пізнавальна мотивація, внутрішня зацікавленість у навчанні та готовність долати труднощі, що свідчить про розвиток вольового компонента діяльності.

Організаційний аспект уміння вчитися виявляється у здатності планувати й упорядковувати власну роботу відповідно до поставленої мети, добирати необхідні знання, засоби й способи дій для розв'язання навчальної задачі. Операційний рівень характеризується вмінням послідовно виконувати сенсорні, інтелектуальні та практичні дії, необхідні для досягнення результату.

Рефлексивно-оцінювальний компонент передбачає усвідомлення процесу і результатів власної діяльності, уміння здійснювати самоконтроль і

самооцінювання, а також прагнення до вдосконалення власних способів учіння.

Уміння вчитися розвивається за умови цілеспрямованого спеціального формування кожного складника і є психологічною основою становлення ключових компетентностей, відображених в Державних стандартах. Воно не може розвинути без відповідної зовнішньої структури, яку й має забезпечувати підручник як освітній медіатор.

X

ХРЕСТОМАТІЯ – навчальне видання літературно-художніх, історичних та інших творів чи уривків з них, які є об'єктом вивчення. Термін хрестоматія використовують у таких значеннях:

- 1) збірник текстів письменницьких чи наукових творів і (або) уривків з них, призначений для навчальних чи пізнавальних цілей, або для читання;
- 2) різновид навчального посібника, що містить системно дібрані документи (тексти мемуарних, літературно-художніх чи історичних документів, музичних та інших творів чи уривків з них), які є об'єктом вивчення певного навчального предмета, курсу, дисципліни відповідно до змісту чинної навчальної програми і має відповідний офіційно наданий гриф.

Залежно від принципів укладання розрізняють такі типи хрестоматій:

- хрестоматії з історії літератури, у яких твори чи їх уривки дібрані з урахуванням хронологічного принципу й супроводжуються певними коментарями – відомостями про життєвий і творчий шлях письменників, короткий аналіз творів тощо;
- хрестоматії, створені на основі ідейно-художньої спільності творів певного періоду;
- хрестоматії, укладені за тематичним принципом;
- хрестоматії, укладені за регіональними ознаками.

Ц

ЦІННІСНО-МОТИВАЦІЙНИЙ КОМПОНЕНТ СТРУКТУРИ ДІЯЛЬНОСТІ УЧІННЯ – це системоутворювальний елемент, що відображає внутрішню орієнтацію суб'єкта навчання, сприяє його особистісній залученості до процесу пізнання та виконує смислотворчу функцію в діяльності учіння.

Параметри ціннісно-мотиваційного компонента: мета діяльності; засоби досягнення мети; теоретико-пізнавальний інтерес; пізнавальні мотиви; мотиви внутрішні; мотиви зовнішні; потреба в самоствердженні; потреба в самореалізації.

Приклади реалізації параметрів.

Мета і засоби її досягнення. Реалізація параметру: наявність мотиваційної передмови загальної і для окремих розділів; актуалізація навчальної, пізнавальної мети самостійно учнем, або з допомогою вчителя; усвідомлення, для чого потрібні знання даного навчального матеріалу; актуалізація теоретико-пізнавального інтересу, попередніх знань, необхідних для розуміння нового навчального матеріалу (наявність наприкінці кожного розділу постановки задачі, вирішення якої неможливе через відсутність знань, які вивчатимуться в наступному розділі); наявність завдань на узагальнення матеріалу; формулювання вчителем або разом з учнями пізнавальної мети; подання в тексті ключових слів перед темою; наявність проблемних завдань; виділення в тексті окремих рубрик, які відображують структуру діяльності учіння.

Наявність внутрішніх, пізнавальних мотивів. Реалізація параметру: наявність дослідницьких, пошукових завдань; завдань, що спрямовані на випереджальний розвиток, сприяють допитливості; наявність творчих завдань, схем, ребусів тощо.

Наявність зовнішніх мотивів. Реалізація параметру: представлені зовнішні, широкі соціальні мотиви, мотиви досягнень та змагання, мотиви,

пов'язані із потребою в спілкуванні, інтерес як мотив; спрямованість на роботу в групі; актуалізація зацікавленості учнів – цікава інформація, ігрові завдання; використання соціального й особистісного заохочення; завдання зорієнтовані на створення ситуації успіху та емоційної радості («Я це зможу» «Зробимо це для наших близьких»).

Потреба в самоствердженні, в самореалізації. Реалізація параметру: використання завдань, де учнів спонукають знайти рішення самостійно; на трансформацію інформації (на основі тексту – скласти таблицю – побудувати графік - намалювати діаграму тощо); використання завдань, в яких учні пропонують свій спосіб вирішення задачі.

Представленість ціннісно-мотиваційного компонента у підручнику забезпечує внутрішню залученість учня до процесу навчання та формує особистісний смисл учіння. Підручник, у якому цей компонент реалізований, не лише подає інформацію, а й спонукає до пізнавальної активності, допомагає усвідомити значущість знань для життя, розвитку та самореалізації.

Ч

ЧИТАНІСТЬ (легкість сприйняття) ТЕКСТУ ШКІЛЬНОГО ПІДРУЧНИКА – поняття, що ґрунтовно розроблялось в контексті психологічного вивчення когнітивних процесів сприймання та розпізнавання англомовних текстів. Для того, щоб текст був читаним, необхідно враховувати результати когнітивної обробки тексту. Базальна когнітивна обробка тексту починається з розпізнавання слів, і, як шрифт, так і його розташування, можуть сприяти або перешкоджати обробці в головному мозку, що призводить до коливань швидкості читання, виникнення помилок і втоми у читача. Тому тип шрифту, його розмір, довжина рядка і міжрядковий інтервал мають велике значення для зручності читання. Також, існує необхідність забезпечення високого контрасту між шрифтом і фоном.

В результаті психологічних досліджень було розроблено різноманітні формули для розрахунку читаності текстів та визначення того, наскільки вони є легкими для сприймання і розуміння.

У найвідомішому індексі читабельності (RE) Р. Флеша (як числового показника читаності тексту), кількість складів на 100 слів (wl) і середня довжина речення (sl) використовуються для того, щоб зробити висновок про ступінь складності тексту.

$$RE = 206,835 - 0,846 \text{ wl} - 1,015 \text{ sl}$$

В результаті обрахунку отримується число від 0 до 100, де 0 означає непридатний для читання, а 100—оптимальний для читання текст, який легко зрозуміти (Flesch; Fuchs et. al.). Проте, слід зазначити, що цей індекс було розроблено для текстів англійською мовою.

III

ШКІЛЬНА НАВЧАЛЬНА ЛІТЕРАТУРА – це: 1) система шкільних підручників, навчальних посібників, словників та інших засобів навчання, яка існує в окремій країні в даний проміжок часу та обслуговує певну модель загальної середньої освіти, що склалася в цій державі; 2) педагогічне, книгознавче та соціальне явище. Компоненти шкільної навчальної літератури виокремлюються з метою здійснення її аналізу за таким напрямом: 1) щодо змістового наповнення; 2) щодо структурної побудови; 3) щодо мети її використання, призначення та ролі, яку вона виконує у системі загальної середньої освіти. Компонентами шкільної навчальної літератури є: зміст, структура, формат та функції навчальної літератури. Компоненти шкільної навчальної літератури взаємопов'язані між собою. Від змісту навчальної літератури залежить її структура, формат та функції. Основними видами шкільної навчальної літератури є підручник, навчальний посібник, навчальний наочний посібник, хрестоматія, практикум, робочий зошит.

Я

ЯКІСТЬ ОСВІТИ – визначений рівень знань, умінь, навичок загального розвитку, якого досягають ті, кого навчають, на певному етапі відповідно до цілей та освітніх стандартів.

ЯКІСТЬ ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ – рівень організації, забезпечення та реалізації освітнього процесу, що забезпечує здобуття особами якісної освіти й відповідає вимогам, установленим законодавством та/або договором про надання освітніх послуг.

ЯКІСТЬ ПОВНОЇ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ – відповідність результатів навчання, здобутих учнем на відповідних рівнях повної загальної середньої освіти, державним стандартам.

Список використаних джерел

Енциклопедія освіти. Київ: Юрінком Інтер, 2008. 834 с.

Дискурсивні технології самопроекування особистості: монографія / за ред. Н.В. Чепелевої. Київ.: Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2019. 170 с. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/717132/>

Жосан О.Е. Система експертизи шкільної навчальної літератури як компонент сучасного підручничознавства. *Вісник післядипломної освіти*. 2011. Вип. 3. С. 73-78. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vpo_2011_3_14

Жосан О. Е. Шкільна навчальна література: теорія і практика: довідник. Кіровоград : КЗ «КОІППО імені Василя Сухомлинського»; Імекс-ЛТД, 2014. 156 с. URL: <https://library.kr.ua/wp-content/elib/zhosan/shknavlit.pdf>

Козинець І.І. Словник новітніх освітянських термінів і понять: Дніпро : НТУ «ДП», 2021. 69 с. https://bcsd.org.ua/doc/MetodRes_Terminu.pdf

Козубовська І. В., Повідайчик О. С. Короткий тлумачний словник психолого-педагогічних термінів. Ужгород, 2021. 41 с. URL: <https://www.uzhnu.edu.ua/en/infocentre/get/33113>

Коkun О.М. Професійна життєстійкість особистості: аналіз феномена. URL:https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/721356/1/Kokun_OM_2020_Professional_hardiness_of_personality_an_analy.pdf

Коломієць В.О. Короткий англо-український словник для психологів. Київ, 2024. 122 с.

Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи. Київ: “К.І.С.”, 2004. 112 с.

Концепція Нової української школи / Електронний ресурс. Режим доступу: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska shkola-compressed.pdf>

Крупський Я. В. Тлумачний словник з інформаційно-педагогічних технологій: словник. Вінниця: ВНТУ, 2010. – 72с. URL:

https://shron1.chtyvo.org.ua/Krupskyi_Yaroslav/Tlumachnyi_slovnyk_z_informatyiino-pedahohichnykh_tekhnolohii.pdf

Максименко С.Д., Кондратенко Л.О. Навчальні та поведінкові проблеми учнів початкової школи: короткий психологічний довідник-порадник педагога. Ранок. Навчальна література. 2019. 48 с.

Приходько Ю.О., Юрченко В.І. Психологічний словник-довідник. Навчальний посібник. 4-те вид., випр. І доп. Київ: Каравела, 2020. 418 с. URL: https://www.psyh.kiev.ua/Категорія:Приходько_Ю.О.,_Юрченко_В.І.Психологічний_словник-довідник

Про повну загальну середню освіту: Закон України від 16.01.2020 р. № 0901 URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/prijnyatonovij-zakon-pro-povnu-zagalnu-serednyu-osvitu-za-progolosuvali-450-nardepiv>

Професійна освіта. Словник. Київ: Вища школа, 2000. 56 с.

Психологічна енциклопедія. Київ: Академвидав, 2006. 424 с.

Психологічний словник.

URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/5980/3/O_Serhieienkova_IL.pdf

Психологічний словник. Київ: Науковий світ, 2007. 27 с.

Рибалка В.В. Словник із психології та педагогіки обдарованості і таланту особистості. Київ–Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2016. 232 с.

Савченко О.Я. Уміння вчитися як ключова компетентність загальної середньої освіти. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи. Київ: «К.І.С.», 2004. С.33-45.

Словник психологічних термінів. URL: <https://nuph.edu.ua/slovnik-psihiologichnih-terminiv>

Сучасний психолого-педагогічний словник. Переяслав-Хмельницький: Домбровська Я.М., 2016. 473с.

URL: <https://ehsupir.uhsp.edu.ua/server/api/core/bitstreams/11443421-da1b-4f04-a227-12d5d0edf2b1/content>

Тлумачний словник освітянських термінів. Державна установа «Науково-методичний центр «Науково-методичний центр вищої та фахової передвищої освіти», 2022. URL: <http://www.matbnau.in.ua/teacher/dictionary22.pdf>

Хавула Р., Гриник І. Енциклопедичний словник з соціальної психології. Дрогобич: ДДПУ ім. І. Франка, 2023. 246 с.

Шапар В.Б. Сучасний тлумачний психологічний словник. Харків: Прапор, 2007. 640 с.

Шатирко Л. О., Дзюбко Л. В., Бучма В. В., Гурова О. В. Психологічні вимоги до розроблення навчальної літератури для Нової української школи: методичні рекомендації. Київ: Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України, 2023. 33с. URI: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/738062>

Astleitner H., Sams J. & Thonhauser J. *Womit werden wir in Zukunft lernen? Schulbuch und CD-ROM als Unterrichtsmedien. Ein kritischer Vergleich.* Wien: ÖBV Pädagog. Verlag, 1998.

Bamberger R. *Zur Gestaltung und Verwendung von Schulbüchern. Mit besonderer Berücksichtigung der elektronischen Medien und der neuen Lernkultur.* Wien: ÖBV Pädagogischer Verlag, 1998. S.104.

Bölsterli Bardy K. *Kompetenzorientierung in Schulbüchern für die Naturwissenschaften: Eine Analyse am Beispiel der Schweiz.* Wiesbaden: Springer Spektrum, 2015.

Flesch R. A new readability yardstick. *Journal of Applied Psychology*, 32(3), 1948. P. 221–233.

Fritzsche K. P. Schulbuchforschung und Schulbuchbeurteilung im Disput. In K. Wain P. Weinbrenner J. Thonhauser E. B. Johnsen, E. Hinrichs, W. Höpken K. P. Fritzsche (Hrsg.). *Schulbücher auf dem Prüfstand: Perspektiven der Schulbuchforschung und Schulbuchbeurteilung in Europa.* Frankfurt: Moritz Diesterweg, 1992. S. 9–22.

Fuchs E., Niehaus I. & Stoletzki A. *Das Schulbuch in der Forschung: Analysen und Empfehlungen für die Bildungspraxis.* Göttingen: V&R Unipress, 2014.

Krapp A. & Weidenmann, B. (2006). *Pädagogische Psychologie* (5. Aufl.). Weinheim: Beltz PVU, S.435.

Langer I., Schulz von Thun, F. & Tausch, R.) *Sich verständlich ausdrücken*. Basel: Reinhardt. 2011.

Laubig M., Peters H. & Weinbrenner P. *Methodenprobleme der Schulbuchanalyse: Abschlußbericht zum Forschungsprojekt 3017 an der Fakultät für Soziologie der Universität Bielefeld in Zusammenarbeit mit der Fakultät für Wirtschaftswissenschaften*. Bielefeld: o.V., 1986. S. 5–132.

Lieber G. Bildliteralität in Schullehrwerken–Ästhetische Zugangsweisen zu einer zeitgemässen Schulbuchillustration. In C.Heinze, E. Matthes (Hrsg.). *Das Bild im Schulbuch*. Bad Heilbrunn: Klinkhardt, 2010. S. 57–73.

Müller W. Die Verbilderung unserer Lebenswelt–eine pädagogische Herausforderung. In C.Heinze E. Matthes (Hrsg.). *Das Bild im Schulbuch*. Bad Heilbrunn: Klinkhardt, 2010. S. 33–42.

Obermayer A. *Bildungssprache im grafisch designten Schulbuch. Eine Analyse von Schulbüchern des Heimat- und Sachunterrichts*. Bad Heilbrunn: Klinkhardt, 2013. S. 65-66.

Pettersson R *Bilder in Lehrmitteln*. Baltmannsweiler: Schneider Verlag Hohengehren. 2010.

Pettersson R. Aspekte der Verwendung von Bildern in Lehrbüchern. In M. Ennemoser J. Kühl L. Duncker G. E. Schäfer P. Gänsen M. Hopp ... G. Lieber (Hrsg.). *Lehren und Lernen mit Bildern. Ein Handbuch zur Bilddidaktik*. Baltmannsweiler: Schneider Verlag Hohengehren, 2008. S. 134–145.

Schellmann B., Baumann A., Gläser M. & Kegel, T. *Handbuch Medien. Medien verstehen–gestalten–produzieren*. Haan-Gruiten: Verlag Europa-Lehrmittel Nourney, Vollmer GmbH & Co. KG, 2017. S.134–137.

Sitte W. & Wohlschlägl H. Das GW-Schulbuch. In W.Sitte, H.Wohlschlägl (Hrsg.). *Beiträge zur Didaktik des «Geographie und*

Wirtschaftskunde»–Unterrichts. Wien: Institut für Geographie der Universität, 2001. S. 447–472.

Wiater W. Das Schulbuch als Gegenstand pädagogischer Forschung. In M. Depaepe, C.Heinze, E.Matthes & W.Wiater (Hrsg.). *Schulbuchforschung in Europa. Bestandsaufnahme und Zukunftsperspektive*. Bad Heilbrunn: Klinkhardt, 2003. S.11–22.

Довідникове видання

Психологічний дискурс навчальної літератури

словник-довідник

Шатирко Л.О., Невмержицький В.М., Дзюбко Л.В.,
Бучма В.В., Пастушенко В.С.

Авторська редакція

Ум. друк. арк 2,5

Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України
01033, м. Київ, вул. Паньківська, 2;
тел./факс: (044) 288-33-20

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготовлювачів
і розповсюджувачів видавничої продукції
№ 6418 від 03.10.2018 р.